

POLICEJNÍ AKADEMIE ČESKÉ REPUBLIKY V PRAZE

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2024

František POPELKA

POLICEJNÍ AKADEMIE ČESKÉ REPUBLIKY V PRAZE
FAKULTA BEZPEČNOSTNĚ PRÁVNÍ
Katedra trestního práva

Restorativní přístup v trestním řízení

Diplomová práce

Restorative Approach in Criminal Proceeding
Master thesis

VEDOUCÍ PRÁCE

plk. v. v. PhDr. Libor GREPL

AUTOR PRÁCE

Bc. František POPELKA

PRAHA

2024

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že předložená práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Rokycanech, dne 29.02.2024

.....
Bc. František POPELKA

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl upřímně poděkovat panu plk. v. v. PhDr. Liboru GREPLOVI, za vedení mé diplomové práce, především za mimořádnou ochotu a vstřícnost při poskytování cenných rad.

ANOTACE

Tématem mé diplomové práce je restorativní přístup v trestním řízení, jejímž cílem je poskytnout ucelený pohled na uvedenou problematiku se zaměřením na alternativní způsoby trestního řízení. V úvodu stručně připomenu pojem restorativní justice, její počátky, principy a základní typy restorativních programů. Dále se věnuji české trestněprávní úpravě obsahující prvky restorativní justice. Stěžejní kapitola přibližuje problematiku alternativních trestů a potrestání spolu s odklony v trestním řízení, kterou doplňuji o statistiky využití jednotlivých odklonů. Stručně přiblížím také užití restorativní justice v zahraničí, kdy jsem se zaměřil na Nový Zéland, Belgii a Kanadu. Stávající právní úpravu pak kriticky hodnotím s návrhy de lege ferenda.

KLÍČOVÁ SLOVA

trestní řízení * restorativní justice * obnova * odklony * pachatel * oběť * poškozený
* probace a mediace * alternativní tresty

ANNOTATION

The topic of my Diploma thesis is the restorative approach in criminal proceedings, the aim of which is to provide a comprehensive view of this issue with a focus on alternative methods of criminal proceedings. In the introduction, I will briefly recall the concept of restorative justice, its origins, principles and basic types of restorative programs. I then discuss the Czech criminal legislation containing elements of restorative justice. The central chapter introduces the issue of alternative punishment and punishment along with diversion in criminal proceedings, which I supplement with statistics on the use of individual diversions. I also give a brief overview of the use of restorative justice abroad, focusing on New Zealand, Belgium and Canada. I then critically evaluate the existing legislation with de lege ferenda proposals.

KEYWORDS

criminal proceeding * restorative justice * restore * diversions * perpetrator * victim
* harmed person * probation and mediation * alternative punishments

Obsah

Úvod	7
1 Restorativní justice	9
1.1 Pojem restorativní justice	9
1.2 Počátky restorativní justice	10
1.3 Restorativní principy	12
1.4 Účastníci restorativního procesu, jejich potřeby a úloha	13
1.4.1 Oběti trestných činů	14
1.4.2 Pachatel	15
1.4.3 Komunita - společnost	17
1.5 Základní typy restorativních programů	18
1.5.1 Mediace	18
1.5.2 Konference	20
1.5.3 Kruhy	21
2 Restorativní justice v českém trestním právu	23
2.1 Trestní zákoník	23
2.2 Trestní řád	25
2.3 Zákon o soudnictví ve věcech mládeže	26
2.4 Zákon o obětech trestných činů	27
2.5 Zákon o Probační a mediační službě	29
3 Restorativní přístupy v trestním řízení	31
3.1 Alternativní tresty	31
3.1.1 Podmíněné odsouzení, podmíněné odsouzení s dohledem	32
3.1.2 Obecně prospěšné práce	34
3.1.3 Peněžitý trest	35
3.1.4 Trest domácího vězení	37
3.2 Alternativy k potrestání	38

3.2.1	Upuštění od potrestání	38
3.2.2	Upuštění od potrestání za současného uložení ochranného léčení nebo zabezpečovací detence	40
3.2.3	Podmíněné upuštění od potrestání s dohledem.....	41
3.3	Odklony	42
3.3.1	Podmíněné zastavení trestního stíhání.....	43
3.3.2	Narovnání	45
3.3.3	Podmíněné odložení podání návrhu na potrestání	46
3.3.4	Dohoda o vině a trestu.....	48
3.3.5	Trestní příkaz	50
3.3.6	Odstoupení od trestního stíhání.....	51
3.4	Využití alternativních postupů v trestním řízení	53
4	Restorativní justice v jiných státech	57
4.1	Nový Zéland	57
4.2	Belgie	60
4.3	Kanada.....	63
5	Zhodnocení platné právní úpravy trestního řízení v ČR – návrhy de lege ferenda.....	68
	Závěr	71
	Seznam použité literatury.....	73
	Seznam tabulek	77

Úvod

Problematika restorativní justice je velice rozsáhlá a v současné době se jedná o aktuální a hojně diskutované téma. V zájmu společnosti je zkoumat vývoj této problematiky, zejména se zaměřením na užití restorativních principů ve více trestních řízeních. Současná společnost se stále přiklání k trestání pachatele, avšak moderní vyspělá společnost by měla klást větší důvěru do tohoto restorativního přístupu, kdy jde především o urovnání vztahů mezi pachatelem a obětí a uzdravení těchto jedinců od touhy po pomstě a jejich dalšímu jednání negativním směrem. Je nutné posílit prevenci, avšak kriminalitě lidstva se nedá zabránit. Alternativními způsoby při jednání s pachatelem se ale dá alespoň lépe dosáhnout uspokojivých výsledků, aby se zdržel páchání další trestné činnosti a napravil společenské vztahy.

Prvky restorativní justice do právní úpravy České republiky zvolna pronikají, kdy jsou již některé zakotveny v trestním řádu, trestním zákoníku, zákoně o soudnictví ve věcech mládeže, zákoně o obětech trestných činů nebo také v zákoně o probaci a mediaci. V těchto zákonech je nastíněn cíl restorativní justice, a to ochrana společnosti před protiprávní činností a jejich negativních následků, přičemž prioritou je náprava narušených společenských vztahů a náhrada způsobené škody či nemajetkové újmy, nikoliv trestání pachatele.

Jako téma mé diplomové práce jsem si vybral problematiku restorativního přístupu v trestním řízení, a to vzhledem k zájmu o ní. Jako komisař služby kriminální policie a vyšetřování, služebně zařazen na oddělení hospodářské kriminality, vedu trestní řízení a státním zástupcům na konci vyšetřování trestných činů podávám návrh na podání obžaloby, přičemž je v současné době stále více kladen důraz na restorativní přístup v podobě alternativních postupů. Z tohoto důvodu jsem se chtěl v dané problematice více vzdělat a udělat si na ni určitý pohled s tím, že se do budoucna tímto směrem v trestním řízení více zaměřím.

Tématu restorativní justice se ve své práci věnuji z pohledu policisty, a sice se zaměřením na rozbor současné právní úpravy, která zahrnuje restorativní prvky. Cílem práce je poskytnout ucelený náhled na podmínky alternativního postupu

v trestním řízení, k čemuž využívám analytickou metodu doplněnou o metodu komparativní.

Obsahově svoji práci člením do pěti kapitol. V úvodní kapitole stručně připomínám pojem restorativní justice, její počátky ve světě a v Evropě a shrnuji základní restorativní principy. Zmíním se o účastnících restorativního procesu, zejména o oběti a pachateli trestného činu, včetně jejich potřeb a úloh. Dále popíši základní typy restorativních programů, kterými jsou mediace, konference a kruhy.

Druhá kapitola je věnována restorativní justici v českém trestním právu, kde se zaměřuji na právní úpravu České republiky, která obsahuje prvky restorativní justice.

Stěžejní částí mé diplomové práce je kapitola třetí, v níž se zaměřuji na alternativní tresty, alternativy k potrestání, odklony v trestním řízení a obecné podmínky pro jejich aplikaci. V závěru této kapitoly přikládám statistiku využití restorativního přístupu, jak v hmotněprávní, tak i procesněprávní aplikaci v trestním řízení.

Součástí mé práce je také pohled do zahraničí a na užití restorativních přístupů ve světě, kdy českou právní úpravu komparuji s právní úpravou Nového Zélandu, Kanady a Belgie. Na závěr pak analyzuji současnou právní úpravu v České republice s vlastními návrhy de lege ferenda.

1 Restorativní justice

1.1 Pojem restorativní justice

Restorativní justice se stala pojmem všeobecně používaným v trestním právu. Jedná se o stále se rozvíjející princip nazírání na trestnou činnost a hledání způsobů, jak se vypořádat s jejími příčinami a následky. Jejím cílem je posílení spravedlnosti a snížení kriminality.¹

Restore v angličtině znamená obnovit, či navrátit do původního stavu, což vystihuje myšlenku restorativní justice, která zdůrazňuje nápravu následků spáchaného činu a náhradu způsobené škody přednostně před potrestáním pachatele. Odtud také v některých případech používaný pojem obnovující justice.

Dle Howarda Zehra, který je nazýván otcem restorativní justice², jde o „*proces, jenž v maximální možné míře zapojuje všechny, kterých se daná činnost dotkla. Restorativní justice usiluje o maximální možnou míru uzdravení a obnovu trestným činem narušených vztahů a za tímto účelem účastníkům umožňuje společně identifikovat způsobené újmy a vzniklé potřeby a od nich se odvíjející povinnosti a závazky.*“³ Soustředí se na posuzování protiprávních činů jako narušení mezilidských vztahů, z čehož vznikají závazky a povinnost napravit způsobené škody, obnovit, co bylo trestným činem poškozeno. Spravedlnost zapojuje oběť, pachatele a dotčenou společnost do hledání řešení, které podporuje nápravu, smíření a jistotu.⁴ Na rozdíl od retributivního systému trestní justice, jenž je zaměřen na nalezení adekvátní sankce pro pachatele a dosažení spravedlnosti spojuje s jeho potrestáním, restorativní justice se zabývá v prvé řadě tím, jak a komu vznikla trestným činem újma a jakým způsobem tuto újmu napravit. Naplnění spravedlnosti dle restorativní justice se odvíjí od potřeb poškozených

¹ STRÉMY, Tomáš, Lucia KURILOVSKÁ a Miroslava VRÁBLOVÁ. *Restorativní justice*. 1. vydání. Praha: Leges, 2015. ISBN 978-80-7502-075-8, s. 15.

² ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. ISBN 80-902998-1-4, s. 47.

³ Tamtéž, s. 26.

⁴ STRÉMY, Tomáš, Lucia KURILOVSKÁ a Miroslava VRÁBLOVÁ. *Restorativní justice*. 1. vydání. Praha: Leges, 2015. ISBN 978-80-7502-075-8, s. 21.

osob a maximální úsilí o obnovu toho, co bylo trestným činem narušeno, a dále také o urovnání konfliktu, který spácháním trestného činu mezi obětí a pachatelem vznikl.⁵

Restorativní justice je konceptem trestněprávní politiky, který říká, že trestný čin nenarušuje primárně právní normy, ale způsobuje újmu a narušuje mezilidské vztahy. Z pohledu restorativní justice nachází spravedlnost v řešení trestné činnosti nahrazením způsobené újmy a reakcí na skutečné potřeby obětí, motivací pachatele k převzetí odpovědnosti a pomocí všem účastníkům uzdravit životy, které byly trestným činem zasažené.⁶

1.2 Počátky restorativní justice

Jako nový pohled na trestnou činnost a na hledání způsobů vypořádání se s příčinami a následky protiprávního jednání se restorativní justice formovala od počátku 70. let 20. století v Kanadě a Spojených státech amerických, kde první restorativní pokusy čerpaly z kulturního a duchovního dědictví původních obyvatel.⁷ Jedná se například o tzv. „trestání v kruhu“ obyvatel severní Kanady, ve Spojených státech amerických „smírčí soudy“ obyvatel Navaho nebo také rodinné skupinové konference převzaté z tradic maorských obyvatel Nového Zélandu.⁸ Odtud pak dále pronikala do západní Evropy, kde v souvislosti s narůstajícími problémy trestní justice, krizí vězeňství spojenou s růstem kriminality projevující se zvýšením společenských nákladů právě na boj s kriminalitou a nízkou účinností trestů narůstá přesvědčení o bezvýhodnosti dosavadního pojetí trestní spravedlnosti. Názor, že při řešení této zjevné krize

⁵ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 1. vydání. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-21502-68-4, s. 24.

⁶ IRJ: Prosazujeme rozvoj restorativní justice v ČR. *O restorativní justici*. [online]. [cit. 28. ledna 2024] Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/>

⁷ HOFSCHEIDEROVÁ, Anna a Petra MASOPUST ŠACHOVÁ. *Restorativní přístup k protiprávní činnosti dětí – komparativní analýza*. 1. vydání. Brno: Liga lidských práv, 2014. ISBN 978-80-87414-21-7, s. 12.

⁸ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. ISBN 80-902998-1-4, s. 41.

retributivní justice byly vyčerpány všechny možnosti a trestní politika není schopná se s problémy vyrovnat, vedl ke snaze o vytvoření restorativní justice.⁹

Každá země si princip restorativní justice upravuje dle svých možností, nejedná se o přesně daný systém reakce společnosti na trestnou činnost. Působí vedle klasické trestní (retributivní) justice nebo ji vhodně doplňuje, přičemž představuje určitý paralelní systém. Aby však nedošlo k podstatnému omezení funkcí trestního práva, je nutné zachovat klasické zásady trestního procesu a vyvarovat se přílišnému uvolnění, které by mohlo přinést nebezpečí pro společnost a pro ochranu základních lidských práv a svobod.¹⁰

Mezi základní myšlenky restorativní justice patří, že je to:

- postup odmítající tradiční sankce ku prospěchu skupinového poradenství zahrnující oběť a pachatele;
- teorie spravedlnosti kladoucí důraz na nápravu trestným činem způsobených škod, čehož se nejlépe dosáhne prostřednictvím procesů, na nichž spolupracují všechny zúčastněné strany;
- proces, při kterém mají všechny zúčastněné strany zájem vyřešit společně dané protiprávní jednání a vypořádat se s následky kriminálního chování a jeho důsledky pro budoucnost, přičemž mají pachatelé možnost potvrdit, že vliv toho, co provedli, a náhrada jimi způsobené škody oběti je alternativou odškodnění.¹¹

Výkon trestní spravedlnosti nabývá v koncepci obnovující justice nové podoby, jelikož umožňuje využití množství alternativních řešení. Je zde kladen zvláštní význam technikám a mechanismům, jimiž je obviněný veden k tomu, aby si svoji vinu a důsledky z ní vyplývající uvědomil a také pochopil celý případ ve všech jeho eticko-sociálních souvislostech, načež z tohoto vyvodil osobní zodpovědnost za

⁹ KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice: Sborník příspěvků a dokumentů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. ISBN 80-7338-021-8, str. 8-9.

¹⁰ Tamtéž, str. 9.

¹¹ STRÉMY, Tomáš, Lucia KURILOVSKÁ a Miroslava VRÁBLOVÁ. *Restorativna justícia*. 1. vydání. Praha: Leges, 2015. ISBN 978-80-7502-075-8, s. 28.

nápravu způsobené újmy a dále přizpůsobil svého chování společenským normám.¹²

1.3 Restorativní principy

Snahou restorativní justice je poskytnout alternativní rámec pro přemýšlení o trestném činu a spravedlnosti, přičemž pohled restorativním objektivem má pět klíčových principů:

- zaměření na škody a následné potřeby oběti, stejně jako pachatele a komunity,
- stanovení povinností a závazků vyplývajících ze způsobených škod, a to jak pro pachatele, tak i komunity,
- využívání procesu participace a vzájemné spolupráce zúčastněných,
- zapojení všech zúčastněných stran do procesu,
- snaha o nápravu způsobené újmy.¹³

Tyto principy jsou založené na konkrétních hodnotách, které zahrnují vzájemné propojení a respekt mezi všemi zúčastněnými. Dle vlastního vyjádření by Howard Zehr vystihl podstatu restorativní justice právě slovem respekt: „*respekt ke všem, k těm, kteří se od nás odlišují, i k těm, kteří se jeví jako naši nepřátelé*“. Respekt označuje za nejvýznamnější hodnotu restorativní spravedlnosti, která bude naplněna, budeme-li spravedlnost vnímat jako respekt ke všem zúčastněným. Bez respektu by principy restorativní justice pozbyly svůj význam, pouze respektem ostatních kolem nás může být naplněna spravedlnost restorativní.¹⁴

Restorativní justice je založena na změně úhlu pohledu na účinné řešení kriminality včetně potrestání, kdy se zaměřuje na nápravu způsobené újmy a přijetí

¹² ŠÁMAL, Pavel, et al. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. ISBN 978-80-7400-350-9, s. 3.

¹³ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. ISBN 80-902998-1-4, s. 23.

¹⁴ Tamtéž, s. 25.

skutečné odpovědnosti. K tomuto nabízí vytváření bezpečného prostoru pro dialog a zapojení všech těch, kterým trestný čin jakkoliv zasáhl do života.¹⁵

Howard Zehr zformuloval tři základní principy restorativní justice. Jako první uvádí, že trestný čin je především lidskou újmou a narušením mezilidských vztahů, který způsobuje újmu obětem a komunitě, kteří následně potřebují dostát satisfakce a náhrady škod. K tomuto dále specifikuje klíčové účastníky procesu naplňování spravedlnosti, kterými jsou pachatel, poškozený a komunita dotčená trestným činem. Jako druhý ze základních principů uvádí, že trestný čin vytváří závazky, kdy je povinností pachatele, aby udělal maximum pro nápravu svého jednání a dal věci do pořádku. Povinnosti komunity směřují k oběti, pachateli a všeobecné spokojenosti jejích členů, kdy je odpovědná za podporu oběti, přičemž má také povinnost podpořit snahy pachatele vedoucí k jeho nápravě. Třetím základním principem je restorativní justici nastolení ozdravného procesu, kterým usiluje o smír a nápravu způsobených škod. Tento proces naplňování spravedlnosti je založen na uspokojení potřeb poškozeného získat informace, slyšet omluvu s přijatelným vysvětlením, získat odškodnění a cítit podporu a bezpečí, které je hlavní prioritou. Vytváří také příležitosti pro výměnu informací, účast, dialog a vzájemný kontakt pachatele a poškozeného, kdy výsledky společné dohody mají přednost před danými postupy. Restorativní proces nemá vést k řešení, u nichž převažují prvky trestu, příliš se orientují na pachatele nebo rozvíjejí sociální kontrolu.¹⁶

1.4 Účastníci restorativního procesu, jejich potřeby a úloha

Jak bylo výše uvedeno, principy restorativní justice jsou založené na spolupráci zúčastněných stran, kdy se zabývají jejich úlohou a potřebami vznikajícími v souvislosti s trestnou činností. V okruhu účastníků restorativního procesu jsou

¹⁵ IRJ: Prosazujeme rozvoj restorativní justice v ČR. *O restorativní justici*. [online]. [cit. 28. ledna 2024] Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/>

¹⁶ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. ISBN 80-902998-1-4, s. 43-45.

kromě pachatele zahrnutí také oběti trestných činů a dotčená sociální společenství.¹⁷ Restorativní justice je zaměřena na zohlednění potřeb oběti, které byla trestnou činností způsobena újma, přičemž podporuje odpovědnost pachatele za řešení vzniklé situace, kdy do procesu řešení zapojuje poškozeného, pachatele i danou komunitu.¹⁸ Role zúčastněných stran se pak dle povahy trestného činu a preferencí uvedených účastníků různí.¹⁹

1.4.1 Oběti trestných činů

Obětí trestného činu rozumíme fyzickou osobu, které bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil.²⁰ Pokud byla trestným činem způsobena smrt oběti, považuje se za oběť také její příbuzný v pokolení přímém, sourozenec, osvojenec, osvojitel, manžel nebo registrovaný partner nebo druh, je-li osobou blízkou, a pokud je těchto osob víc, považuje se za oběť každá z nich.²¹

V důsledku spáchaného trestného činu se oběti změnil život. Prožívá pocity vzteku, marnosti, bezmoci, má obavy i strach. Na každého má celá situace jiný dopad, přičemž nepříznivě ovlivňuje životy mnoha lidí.²² Snaha oběti o vyrovnání se s újmou vzniklou trestným činem je spojena s určitými potřebami, které však v systému retributivní justice nejsou dostatečně uspokojovány. Zejména zájem o potřeby oběti trestného činu odlišuje restorativní justici od té retributivní, v jejímž systému toto není hlavní cílem vedení trestního řízení.²³

¹⁷ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. ISBN 80-902998-1-4, s. 10.

¹⁸ ŠTERN, Pavel, Lenka OUŘEDNÍČKOVÁ a Dagmar DOUBRAVOVÁ. *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. 1. vydání. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-757-2, s. 30.

¹⁹ VĚTROVEC, Vladislav, Libor NEDOROST, Zdeněk SOVÁK a Zdena ADAMCOVÁ. *Zákon o mediaci a probaci - komentář*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. ISBN 80-864-3232-7. s. 18-19.

²⁰ Ustanovení § 2 odst. 2 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů

²¹ Ustanovení § 2 odst. 3 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů

²² ŠTERN, Pavel, Lenka OUŘEDNÍČKOVÁ a Dagmar DOUBRAVOVÁ. *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. 1. vydání. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-757-2. s. 29-30.

²³ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. ISBN 80-902998-1-4, s. 11.

Zehr rozlišuje čtyři hlavní typy potřeb oběti, které jsou nejvíce opomíjeny. Jako první uvádí potřebu informací, kdy oběť zajímají odpovědi na její otázky ohledně trestného činu. Potřebuje vědět například, proč k činu došlo, kdy má zájem o skutečné informace, kterými však disponuje pouze pachatel, což vyžaduje jeho přímou dostupnost. K ozdravnému procesu oběti se dále váže její potřeba říkat pravdu, což zahrnuje možnost vyprávět o tom, co se stalo, kdy z terapeutického hlediska je vhodné, když oběť může svůj příběh vyprávět opakovaně. Pro oběť bývá velice důležité vyprávět ten příběh právě tomu, kdo jí újmu způsobil, aby pochopil dopad svého jednání. Navrátit pocit kontroly nad svým životem pomůže oběti trestného činu zapojení se do procesu naplňování spravedlnosti, což naplní jeho potřebu zplnomocnění. Nakonec je uvedena potřeba náhrady škody nebo ospravedlnění, která je pro oběť velice důležitá vzhledem k symbolickému přiznání zodpovědnosti ze strany pachatele za způsobenou újmu.²⁴

Aby mohla oběť realizovat a naplnit své potřeby vzniklé v důsledku trestného činu, vyvinula restorativní justice programy, kde může oběť spolu s ostatními najít cestu k nápravě a uzdravení. V rámci těchto programů je oběti umožněno konfrontovat pachatele s tím, jaký měl trestný čin dopad na její život, odvyprávět vlastními slovy svůj příběh v prostředí, kde její slova nejsou zpochybňována, kde se oběti dostává potřebného respektu, může pachateli klást otázky, které jsou pro ni při vyrovnávání se s následky trestného činu důležité, formulovat své potřeby či se zapojit do řešení dané věci a hledat cesty k nápravě způsobené újmy.²⁵

1.4.2 Pachatel

Odpovědnost pachatele za spáchaný trestný čin je druhou důležitou oblastí zájmu restorativní justice.²⁶ Tato klade důraz na to, aby pachatel za své jednání přijal

²⁴ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. ISBN 80-902998-1-4, s. 11.

²⁵ IRJ: Prosazujeme rozvoj restorativní justice v ČR. *Oběť*. [online]. [cit. 28. ledna 2024] Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/obeti/>

²⁶ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. ISBN 80-902998-1-4, s. 12.

opravdovou a upřímnou odpovědnost, což není totožné s pouhým formálním konstatováním viny. Restorativní justice neodsuzuje pachatele jako člověka, ale pouze jeho nesprávné jednání, přičemž jej vede k aktivnímu řešení následků jeho činu a nápravě újmy, kterou svým jednáním oběti způsobil.²⁷ Aby pachatel pochopil dopady svého činu, je třeba jej podporovat a vést k tomu, aby v co nejvyšší možné míře dal vše do pořádku. K tomuto je třeba jeho skutečné zodpovědnosti, kdy uzná, že něco způsobil, přičemž je prokázáno, že takový přístup je lepší pro všechny zúčastněné strany. Také pachatel má v procesu naplňování spravedlnosti své potřeby, které je zapotřebí v souladu se zásadami restorativní justice uspokojit, pokud očekáváme pachatelův aktivní přístup k nápravě způsobených škod a začlenění do společnosti. Pachatel potřebuje přijmout zodpovědnost za své jednání a reagovat na způsobenou újmu. Potřebuje povzbudit ke změně v osobním životě včetně odstranění negativních vlivů na jeho trestnou činnost jako je například léčba závislostí. Pachatel také potřebuje povzbudit a podpořit v začleňování do společnosti, přičemž někteří vítají dočasná omezení či kontroly.²⁸

V rámci programů restorativní justice je pachateli umožněno přijmout odpovědnost za své činy a omluvit se oběti, zjistit důvody, které ho k trestné činnosti dovedly, aktivně se zapojit do řešení následků svého činu a hledat způsoby k nápravě vzniklé újmy, změnit zaběhlé chování a vlivy, které jej k páčání trestného činu přivedly.²⁹

Těm pachatelům, kteří mají skutečný zájem o nápravu a řešit svoji trestnou činnost restorativním způsobem, poskytuje v přípravném trestním řízení a v řízení před soudem pomoc Probační a mediační služba. Tato pak po rozhodnutí soudu organizuje výkon alternativních trestů či přípravu na podmíněné propuštění z vězení a dohled probačního úředníka ve zkušební době podmíněného

²⁷ IRJ: Prosazujeme rozvoj restorativní justice v ČR. *Pachatel*. [online]. [cit. 28. ledna 2024] Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/pachatel/>

²⁸ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. ISBN 80-902998-1-4, s. 12-13.

²⁹ IRJ: Prosazujeme rozvoj restorativní justice v ČR. *Pachatel*. [online]. [cit. 28. ledna 2024] Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/pachatel/>

propuštění. Poradenství ve vězení a po propuštění poskytují pachatelům trestných činů také kurátoři obecních či městských úřadů nebo množství nevládních organizací.³⁰

1.4.3 Komunita - společnost

Do restorativního procesu mohou být zahrnuty rodiny pachatele a rodiny oběti i další osoby patřící ke komunitě, k níž pachatel nebo oběť patří a které byly trestným činem nějak dotčeny nebo k němu mají co říci. Pojem komunita je v restorativní justici chápán velmi široce, přičemž její vymezení vyplývá z povahy projednávaného deliktu. Pachatel i oběť jsou příslušníky komunit, které jsou založené například na osobních vztazích, což jsou přátelé, příbuzní či sousedé, na místě, kde pachatel a oběť žijí nebo na sociální příslušnosti dle profese, vzdělání či pracovního zařazení.³¹ Všechny tyto uvedené osoby mohou být spáchaným trestným činem dotčeny a v mnoha případech se stávají sekundárními oběťmi. Členové komunit mohou nést zodpovědnost vůči pachatelům, obětem i vůči sobě samým. Od procesu naplňování spravedlnosti komunita potřebuje pozornost věnovanou jejím zájmům v roli oběti, příležitost prohlubovat smysl pro pospolitost a vzájemnou zodpovědnost a povzbuzení pro přijetí závazků pro blaho a prosperitu členů komunity.³²

Členům komunity nabízí restorativní justice účast v restorativních programech, což bývají tzv. restorativní konference, kde všichni zúčastnění mluví o dopadech trestného činu, svých potřebách, přičemž navrhují možné způsoby nápravy konfliktu i její formě. Náprava vztahů v komunitě prostřednictvím restorativní justice vede také k snižování recidivy u pachatelů.³³

³⁰ IRJ: Prosazujeme rozvoj restorativní justice v ČR. *Pachatel*. [online]. [cit. 28. ledna 2024] Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/pachatel/>

³¹ KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice: sborník příspěvků dokumentů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. ISBN 80-7338-021-8, s. 9.

³² ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. ISBN 80-902998-1-4, s. 13.

³³ IRJ: Prosazujeme rozvoj restorativní justice v ČR. *Komunita a společnost*. [online]. [cit. 28. ledna 2024] Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/komunita-a-spolecnost/>

1.5 Základní typy restorativních programů

Hlavním nástrojem pro naplňování restorativních principů jsou restorativní programy, v nichž se naplno projevují základní hodnoty restorativní justice, kterými je respekt, dialog, participativní způsob rozhodování a orientace na vztahy.³⁴ Mezi tyto programy, které vytvářejí bezpečný prostor pro setkání oběti, pachatele i dalších osob, patří mediace, konference a kruhy. Při těchto setkáních mohou účastníci hovořit o dopadech trestného činu na jejich životy a hledat společně způsoby řešení jeho následků, každý zde má prostor pro vyjádření svých emocí, příležitost převzít skutečnou odpovědnost za své jednání nebo se aktivně podílet na nápravě způsobených škod. Restorativní programy nejsou náhradou za trestní řízení, pouze jej doplňují, kdy probíhají nezávisle na něm.³⁵

1.5.1 Mediace

Nejnámějším programem, který prosazuje hlavní myšlenky restorativní justice, je mediace. Rozumí se jí komunikace mezi obětí a pachatelem, popřípadě dalšími subjekty, které jsou dotčeny trestným činem, přičemž zprostředkovává urovnání jejich vzájemných vztahů.³⁶ Mediace je definovaná jako dobrovolné setkání pachatele a oběti zprostředkované nestrannou osobou, mediátorem, za účelem usmíření stran a dosažení nápravy prostřednictvím vzájemné dohody. Je to proces, pomocí něž je umožněno oběti a pachateli, pokud dobrovolně souhlasí, aktivně se zúčastnit na řešení záležitostí týkajících se trestného činu prostřednictvím pomoci mediátora, který jako nestranná strana pomáhá účastníkům dospět k dohodě. Mediace poskytuje oběti a pachateli bezpečné prostředí, v němž mohou vést diskusi o trestném činu a společně najít řešení

³⁴ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9, s. 133.

³⁵ IRJ: Prosazujeme rozvoj restorativní justice v ČR. *Oběť*. [online]. [cit. 28. ledna 2024] Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/obet/>

³⁶ SOTOLÁŘ, Alexander, František PÚRY a Pavel ŠÁMAL *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2000. ISBN 80-7179-350-7, s.12.

odstranění jeho následků.³⁷ V restorativním smyslu se však mediací rozumí pouze takový proces, který u pachatele vyústí v uvědomění si důsledků svého jednání a přijetí plné odpovědnosti za jeho kompenzaci a u oběti ke ztrátě pocitu ohrožení, strachu a bezmoci.³⁸

Mediační proces, kde se setká oběť s pachatelem, je označována za nejvhodnější způsob, kterým je oběti trestného činu poskytnuta možnost setkat se s viníkem, který jí způsobil újmu, a to jak majetkovou, tak i emocionální. Oběť má příležitost sdělit pachateli, jak obtížně se bude s následky vyrovnávat. Neměly by zde však být jen jednostranně vznášené výčitky. Mediátor by měl umožnit pachateli uvést své vysvětlení a zdůvodnit spáchání trestného činu, načež by pak účastníci mediace měli ve společné diskusi navrhnout a najít řešení vyrovnání pachatele s obětí a náhradu způsobené újmu.³⁹

Aby mohl být proces mediace úspěšný, měl by mediátor všemi prostředky zajistit, aby se oběť i v případě setkání s pachatelem tváří v tvář cítila bezpečně a neobávala se pachatelova budoucího jednání. K tomuto je třeba, aby byl mediátor odborně vyškolen, aby uměl vést dialog mezi obětí a pachatelem, kdy i pouhý náznak výčitky je důvodem k přerušení a odmítnutí mediace. Měl by rovněž umět zvolit vhodné místo pro mediaci, protože i to slouží k dosažení pocitu bezpečí, a to nejen u oběti, ale ani pachatel by se neměl cítit v ohrožení, kdy by mohl mít z neformálního rozhovoru vedeného s obětí pocit, že by mohl být zneužit proti němu v případě dalšího soudního řízení. Mediátor by měl nejdříve navázat kontakt s pachatelem a přesvědčit jej k dobrovolné spolupráci, přičemž mu vysvětluje účel mediace, právní souvislosti a význam mediace pro výsledek probíhajícího soudního řízení. Až následně po souhlasu pachatele s mediací by mediátor měl oslovit i oběť. K tomuto byla vypracována široká škála různých metodických doporučení, jak s účastníky mediace pracovat, jak zahájit dialog mezi obětí a

³⁷ STRÉMY, Tomáš, Lucia KURILOVSKÁ a Miroslava VRÁBLOVÁ. *Restorativní justice*. 1. vydání Praha: Leges, 2015. ISBN 978-80-7502-075-8, s. 167-168.

³⁸ SOTOLÁŘ, Alexander, František PÚRY a Pavel ŠÁMAL *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2000. ISBN 80-7179-350-7, s.12-13.

³⁹ KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice. Sborník příspěvků a dokumentů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. ISBN 80-7338-021-8, s. 10.

pachatelem a navodit při něm uvolněnou atmosféru, jak namotivovat pachatele, aby projevil zájem o nápravu důsledků jím způsobené újmy, kdy byly propracovány i do takových detailů, jako je způsob oslovování účastníků mediace, intenzita hlasového projevu mediátora či uspořádání sezení účastníků mediace v místnosti.⁴⁰

1.5.2 Konference

Od výše uvedené mediace se restorativní konference liší zapojením většího počtu účastníků, jimiž jsou všichni ti, kteří jsou trestným činem jakkoliv dotčeni, rodinní příslušníci, přátelé i významní představitelé komunit. Dle míry zapojení jednotlivých účastníků se pak od sebe liší různé modely konferencí, přičemž klasickými představiteli restorativních konferencí jsou konference rodinné skupinové a komunitní.⁴¹ Proces konference má umožnit, aby si pachatel lépe uvědomil společenský dosah svého jednání, a to nejen dopad trestného činu na oběť a její rodinu, ale i na pachatelovu vlastní rodinu a přátele.

Rodinné skupinové konference vychází z tradic původních obyvatel Nového Zélandu, na které navázala i současná novozélandská justice, přičemž se rodinná skupinová konference stala standardním způsobem řešení trestních věcí mladistvých pachatelů, který byl následně akceptován i Austrálií a dalšími zeměmi. Jsou nejčastěji využívány jako odklonu v trestních věcech mládeže od běžného systému trestního soudnictví, avšak někdy také v případech dospělých pachatelů. Vhodnost této metody rodinné skupinové konference je podmíněna kvalitou rodinného zázemí pachatele, kdy lze jen těžko předpokládat, že rodina, která zanedbala výchovu svého člena nebo neprojevovala zájem o jeho vývoj či vzdělání a zájmy, sehraje při projednávání případu pozitivní roli. V těchto případech se může stát rodinná skupinová konference naopak

⁴⁰ KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice. Sborník příspěvků a dokumentů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. ISBN 80-7338-021-8, s. 11.

⁴¹ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9, s. 135.

kontraproduktivní.⁴² Cílem rodinné skupinové konference je dospět žádoucího výsledku restorativního programu pro zúčastněné strany, rozkrýt důsledky trestného činu a najít nejlepší způsob, jak zabránit opakování pachatelova protiprávního jednání. Jejím úkolem je konfrontace pachatele s následky jím spáchaného trestného činu a vypracovat plán nápravy.⁴³

Komunitní konference lze rovněž využít jako jedno z alternativních opatření mimo tradiční systém trestního soudnictví. Zpravidla jsou tyto konference řízeny komunitními skupinami nebo organizacemi, a obvykle se při nich setkávají ti, kteří mají o pachatele a oběť největší starost a každý, kdo má na průběhu konference zájem, což může být např. zaměstnavatel nebo v případě mladistvého pachatele jeho učitel ve škole.⁴⁴

Výzkumné studie prokázaly, že metoda restorativních konferencí je úspěšná hlavně při projednávání trestních věcí mladistvých pachatelů, neboť jejich rodiny začnou daleko aktivněji projevovat zájem svého člena než v případě projednávání věci ve standardním trestním procesu. Studie také potvrdily, že účast členů rodiny pachatele i jeho oběti, přispívá ke vzniku pocitu satisfakce u poškozeného a ke zmenšení jeho strachu z pachatele a obavy, že se stane jeho obětí opětovně. Daný případ bývá také po užití této metody jako odklonu v trestním řízení uzavřen mnohem rychleji, než by se tak stalo při soudním projednávání.⁴⁵

1.5.3 Kruhy

Dalším restorativním programem jsou kruhy. I tyto jsou inspirovány technikami původních obyvatel, kdy kruh byl dle tradic považován za významný symbolický tvar. Tento býval využíván pro společná rozhodování, duchovní rituály či vzájemná

⁴² KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice. Sborník příspěvků a dokumentů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. ISBN 80-7338-021-8, s. 12.

⁴³ UNODC. *Průvodce restorativními programy*. Druhé vydání. Úřad OSN pro drogy a kriminalitu. Vídeň 2020. [online]. [cit. 28. ledna 2024] Dostupné z: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Restorative_Justice_Handbook_-_Czech_Final.pdf, s. 28.

⁴⁴ Tamtéž, s. 29.

⁴⁵ KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice. Sborník příspěvků a dokumentů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. ISBN 80-7338-021-8, s. 12.

sdílení. Podstatou kruhů je, že se mohou představitelé určité komunity přímo podílet na projednávání trestných činů, které byly spáchány příslušníky dané komunity nebo se odehrály uvnitř této komunity, a k celé věci se také vyjádřit. Zapojením všech osob a zástupců komunity do společné diskuze, která je vedena snahou o vyjádření respektu k potřebám všech účastníků procesu, se posiluje význam komunity a vzájemného soužití.⁴⁶

Užití kruhů se nově přizpůsobilo moderním systémům trestní justice, kdy je jich využíváno k usnadnění rozhodování v trestním řízení, přičemž představují určitý paralelní systém k oficiální trestní justici. Projednávání kriminálního chování tímto způsobem předpokládá, že vyřízení mimo kompetenci státních orgánů bude považováno za přiměřené a stát se tak vlastně zřekne v daném případě své úřední moci. Tak by mělo být umožněno určité komunitě občanů převzít odpovědnost za rozhodnutí v daném případě, přičemž mohou této komunitě státní orgány k jejímu rozhodování poskytnout potřebné podklady. Celý postup společného rozhodování začíná obvykle žádostí pachatele o projednání jeho případu právě tímto způsobem. Nejdříve vystupuje oběť, potom pachatel a k tomu mohou také všichni účastníci vyjádřit svůj názor na příčiny projednávaného případu a připojit své návrhy na spravedlivé řešení, které by zahrnovalo i prevenci. Dle této metody společného rozhodování jde vlastně o formu kolektivního dohledu na další chování pachatele.⁴⁷

⁴⁶ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9, s. 135-136.

⁴⁷ KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice. Sborník příspěvků a dokumentů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. ISBN 80-7338-021-8, s. 13.

2 Restorativní justice v českém trestním právu

Do české trestněprávní úpravy prvky restorativní justice pomalu pronikají, přičemž jsou již některé i legislativně zakotveny. Svědčí o tom přijímané změny v zákonech i zákony nové, v nichž se projevuje snaha o aplikaci restorativních postupů. A právě na restorativní prvky v některých trestněprávních předpisech České republiky bych se chtěl zaměřit v následující kapitole.

2.1 Trestní zákoník

V době přijetí nového trestního zákoníku v roce 2009 se do tohoto projevila snaha o posílení konceptu restorativní justice cestou směrem k depenalizaci a širšímu užití alternativních trestů. Řešení kriminality, kromě závažnější trestné činnosti či recidivy, se mělo ubírat právě touto cestou. Přímý odkaz na restorativní koncept mezi jednotlivými východisky v trestním zákoníku zahrnut není, nicméně v něm lze nalézt jednotlivé aspekty, které do restorativního rámce zapadají. Jedná se zejména o individualizaci trestu a využívání alternativ k trestu odnětí svobody, ukládání trestu odnětí svobody *ultima ratio*, pozitivní motivaci pachatele a jeho znovuzapojení do společnosti. Jako snahu vyhovět restorativním nárokům lze chápat doplnění zásad ukládání trestu o přiměřený ohled na zájmy poškozeného, které jsou zahrnuty v § 38 odst. 3 trestního zákoníku (dále jen TZ).⁴⁸ V tomto ustanovení se odráží prosazování myšlenky restorativní justice, která klade důraz na usmíření pachatele s obětí a obnovu trestným činem narušených sociálních vztahů, přičemž usiluje o posílení práv poškozeného v trestním řízení, kdy se snaží najít cestu k dosažení náhrady škody a odčinění jemu způsobeného příkoří.⁴⁹

Principy restorativní justice prosazující znovuoobnovu společenských vztahů a náhradu způsobených majetkových i nemajetkových škod poškozenému, vychází

⁴⁸ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9, s. 37.

⁴⁹ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7400-428-5, s. 507.

také z ustanovení § 60 odst. 5 TZ, kdy v rámci výkonu trestu domácího vězení může být pachateli soudem uloženo, aby dle svých sil nahradil škodu nebo odčinil nemajetkovou újmu, kterou svým činem způsobil.⁵⁰ Stejně je tomu také u trestu obecně prospěšných prací dle ustanovení § 63 odst. 2 TZ.

Restorativnost trestního zákoníku se odráží také v tom, že dává přednost předcházení další trestné činnosti a odstranění příčin jejího páčání před potrestáním pachatele. Tímto mu poskytuje alternativu, která mu dává na výběr, zda bude vést řádný život, podrobí se určitým přiměřeným omezením či přiměřeným povinnostem, jejichž demonstrativní výčet je uveden v ustanovení § 48 odst. 4 TZ, nebo se raději opětovnou trestnou činností vystaví nebezpečí uložení trestu.⁵¹ K tomuto se vážou další sankční nástroje, jejichž smyslem je sledování chování pachatele po určitou dobu nebo uložení trestu, jehož podstatou je výkon trvajícím v čase, jako např. zákaz činnosti dle § 73 TZ, zákaz pobytu dle § 75 TZ či zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce dle § 76 TZ.⁵²

V souvislosti s umožněním volby pachateli, zda přijme udělené podmínky a bude vést řádný život, nelze nepřipomenout opět trest obecně prospěšných prací dle ustanovení § 63 TZ, na nějž navazuje ustanovení § 65 odst. 2 písm. a, b) TZ, kde je výslovně uvedeno, že, pokud pachatel v době výkonu trestu obecně prospěšných prací nevede řádný život, nástupu výkonu trestu se vyhýbá, poruší sjednané podmínky výkonu trestu obecně prospěšných prací bez závažného důvodu či jinak výkon tohoto trestu maří nebo jej zaviněně ve stanovené době nevykoná, může soud trest obecně prospěšných prací přeměnit na trest domácího vězení nebo trest odnětí svobody.

Jak bylo uvedeno výše, v restorativním pojetí je primární pozornost trestního zákoníku věnována náhradě způsobených škod a nápravě narušených vztahů,

⁵⁰ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7400-428-5, s. 817.

⁵¹ Tamtéž, s. 663.

⁵² MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9, s. 40.

kdy oblast trestání je až druhotná. Užití nepodmíněného trestu odnětí svobody je používáno pouze jako nejzazšího prostředku sankcionování trestné činnosti, tzv. prostředku *ultima ratio*, což zcela odpovídá myšlence restorativní justice.⁵³

2.2 Trestní řád

V trestním řádu je pozornost věnovaná restorativní justici širšího rozsahu, než je tomu v trestním zákoníku. Přímo či nepřímo jsou do souvislosti s restorativním konceptem dávány instituty, které jsou již od 90. let 20. století do trestní řádu zaváděny.⁵⁴ Tyto přispěly k zavádění mimotrestních přístupů a alternativních postupů do trestního práva procesního v České republice, přičemž bylo třeba zajistit, aby tyto inovace byly stanoveny se zvláštním ohledem na rovnováhu mezi různými zájmy společenských skupin, a sice na adekvátní projednání trestného činu a také se zřetelem na lidská práva a právní záruky všech zainteresovaných. Standardní procesní postupy orgánů činných v trestním řízení proti osobám dopouštějících se trestné činnosti byly doplněny širokou škálou alternativ tzv. odklonů.⁵⁵

Jedná se hlavně o mediační postupy, které se uplatňují v rámci institutu narovnání dle ustanovení § 309 až 314 trestního řádu (dále jen TR) a podmíněného zastavení trestního stíhání dle ustanovení § 307 TR, kdy je pachateli dána možnost s obětí svého činu uzavřít dohodu o způsobu náhrady škody.⁵⁶ Na tyto instituty dále postupně novelami navazují ustanovení § 179g TR o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání a rozšíření oprávnění poškozeného i na nemajetkovou újmu a vydání bezdůvodného obohacení dle ustanovení § 43 TR.⁵⁷

⁵³ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9, s. 41-42.

⁵⁴ Tamtéž, s. 44.

⁵⁵ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád. Komentář. II. díl*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008. ISBN 978-80-7400-043-0, s. 2318.

⁵⁶ KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice. Sborník příspěvků a dokumentů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. ISBN 80-7338-021-8, s. 17.

⁵⁷ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9, s. 45.

Novelou trestního řádu č. 193/2012 Sb. byla do trestního řádu zakotvena také možnost vyřídit věc dohodou o vině a trestu dle ustanovení § 175a a 175b TR.⁵⁸

Jednotlivým výše uvedeným institutům se v širším pojetí budu věnovat ve zvláštní kapitole nazvané Restorativní přístupy v trestním řízení.

2.3 Zákon o soudnictví ve věcech mládeže

Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb. (dále jen ZSVM) je zcela postavený na principech restorativní justice, jejíž filozofie se odráží hned v úvodu tohoto zákona. Zde je v ustanovení § 1 specifikován jeho účel, kterým je v první řadě vychovávat a napravovat, a to s přihlédnutím na věk mladých provinilců, což by mělo být konáno jinými formami a postupy, než jaké uplatňují obecné trestní předpisy. Dle restorativního pojetí je zde kladen spíše důraz na hledání způsobu, jak odvrátit mladistvého pachatele od opětovného páchaní trestné činnosti a umožnit mu vést spořádaný život a nalézt sociální uplatnění než jej za jeho činy trestat.⁵⁹ Je kladen důraz na potřebu specifického zacházení s mládeží jako teprve se vyvíjejícími dospívajícími jedinci, u kterých dosud není ukončen duševní vývoj a lze reálně předpokládat jejich záchranu a odvrácení od možné kriminální budoucnosti.⁶⁰

Koncepce restorativní justice nabízí prostor pro uplatnění množství alternativních postupů, kde je kladen zvláštní význam technikám a mechanismům, jimiž je pachatel veden k tomu, aby si uvědomil svoji vinu a důsledky z jeho trestné činnosti vyplývající a pochopil celý případ ve všech jeho eticko-sociálních

⁵⁸ FENYK, Jaroslav, Dagmar CÍSAŘOVÁ, Tomáš GŘIVNA a kol. *Trestní právo procesní*. 7. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019. ISBN 978-80-7598-306-0, s. 812.

⁵⁹ ŠÁMAL, Pavel, et al. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. ISBN 978-80-7400-350-9, s. 2

⁶⁰ ŠUBRT, Milan. *Trestněprávní odpovědnost a ochrana mládeže*. 2. vydání. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2010. ISBN 978-80-7251-333-8, s. 14.

souvislostech k vyvození osobní zodpovědnosti, která povede k nápravě škod a přizpůsobení jeho chování.⁶¹

Alternativní postupy v řízení s mladistvými pachateli jsou obsaženy v II. hlavě sedmém dílu desátém oddílu ZSVM, kde jsou uvedeny podmínky pro použití zvláštních způsobů v trestních věcech mladistvých a jejich výčet. Ačkoliv je tento oddíl nazvaný zvláštní způsoby řízení, jsou zde vymezeny pouze odklony v trestním řízení, nikoliv všechny druhy zvláštních způsobů řízení využitelných v řízení ve věcech mladistvých.⁶² Dle ustanovení § 69 ZSVM je to podmíněné odložení podání návrhu na potrestání, podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání a odstoupení od trestního stíhání, což je specifický odklon aplikovatelný pouze v řízení proti mladistvým. Tento je samostatně a komplexně vymezen v ustanovení § 70 a 71 ZSVM.⁶³ V trestním právu mladistvých mají odklony významné postavení, kdy jsou považovány za takový způsob reakce na jejich trestnou činnost, který by měl být aplikován přednostně před intenzivnějšími formami intervence, a to zejména před trestním opatřením.⁶⁴

2.4 Zákon o obětech trestných činů

Jedním ze základních principů restorativní justice je zaměření na trestným činem způsobené škody, ať majetkové či nemajetkové újmy, a následné potřeby oběti. A právě na potřeby oběti a ochranu jejích práv se zaměřuje zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů (dále jen ZOTČ). Z restorativního hlediska vnesl do právní úpravy několik vítaných novinek, přičemž tou nejzásadnější je rozšíření

⁶¹ ŠÁMAL, Pavel, et al. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. ISBN 978-80-7400-350-9, s. 3.

⁶² BUDAYOVÁ, Lucie. K některým problematickým aspektům zvláštních způsobů řízení v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže. In: BORČEVSKÝ, Pavel, Lucie BUDAYOVÁ, Helena KREJČÍKOVÁ, Martina SLÁMOVÁ, Barbora SOVIČKOVÁ, Alena TIBITANZLOVÁ a kol. *Aktuální otázky trestního zákonodárství s akcentem na přípravné řízení*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2020. ISBN 978-80-7251-512-7, s. 88.

⁶³ TIBITANZLOVÁ, Alena. *Odklony v trestním řízení*. 1. vydání. Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-319-3, s. 187.

⁶⁴ HULMÁKOVÁ, Jana. *Trestání delikventní mládeže*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013. ISBN 978-80-7400-450-6. s. 44.

pojetí osoby zasažené trestným činem. Oproti ustanovení § 43 TŘ definujícím osobu poškozeného, jako toho, komu pachatel trestným činem ublížil na zdraví, způsobil majetkovou škodu nebo nemajetkovou újmu, nebo se na jeho úkor trestným činem obohatil, se pod ochranu ZOTČ dostanou všichni ti, kteří se cítí být obětí trestného činu dle ustanovení § 3 tohoto zákona. Tento zákon pojem oběť definuje v ustanovení § 2 odst. 2 až 4, kde jej rozšiřuje o pojem zvlášť zranitelné oběti. Uvedené osoby, oběti, pak mají dle tohoto zákona právo na poskytnutí odborné pomoci, právo na informace, na ochranu před hrozícím nebezpečím, právo na soukromí a na peněžitou pomoc.⁶⁵

Z restorativního hlediska má pro oběť a naplnění jejích potřeb velký přínos ustanovení § 22 ZOTČ, kterým jí je dáno právo učinit v kterémkoliv stadiu trestního řízení prohlášení o dopadu trestného činu na její dosavadní život. Toto právo náleží všem obětem bez ohledu na povahu trestného činu. Prohlášení může oběť učinit jak písemně, tak ústně, a jeho účelem je hlavně pomoci oběti se psychicky s trestným činem vypořádat a pachatele přivést k uvědomění si následků svého činu. Význam může mít toto prohlášení i pro orgány činné v trestním řízení pro stanovení závažnosti trestného činu, přičemž může dojít i ke zjištění nových skutečností pro příznivějších nebo naopak přitěžujících. Lze také lépe identifikovat potřeby oběti, což odpovídá restorativnímu pojetí zákona o obětech trestných činů.⁶⁶

Jako významný posun při rozšiřování restorativního přístupu je také zavedení restorativních programů do systému trestněprávní úpravy ve smyslu ustanovení § 39 ZOTČ. Tyto programy byly formovány k pomoci oběti aktivně se účastnit řešení následků trestného činu, kdy byly vedeny myšlenkou, že právě aktivní účast oběti jí pomůže se lépe vypořádat s následky trestného činu. Přinášejí také pachateli nalézt efektivní způsob odčinění jím způsobené újmy.⁶⁷ Za restorativní

⁶⁵ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9, s. 55.

⁶⁶ JELÍNEK, Jiří a kol. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou*. 1. vydání. Praha: Leges, 2013. ISBN 978-80-87576-49-6, s. 106.

⁶⁷ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9, s. 55-56.

program můžeme považovat jakýkoliv proces usilující o obnovení stavu, jež byl trestným činem narušen. Jsou výsledkem posilování restorativního pohledu na trestní právo, což je v posledních letech silným trendem téměř na celém území Evropy.⁶⁸

2.5 Zákon o Probační a mediační službě

Také zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě (dále jen ZPMS), je zcela založen na principech restorativní justice, kterými jsou zejména:

- motivace pachatele k přijetí odpovědnosti za spáchaný trestný čin,
- vedení pachatele k řádnému životu bez konfliktu se zákonem,
- umožnění participace na odstranění následků jeho činu,
- rychlé a efektivní řešení případu,
- umožnění oběti aktivně se na řešení případu podílet a vyjádřit své představy o způsobu nápravy jemu způsobené újmy,
- budování ochrany společnosti a působení v oblasti prevence
- účinná kontrola pachatelů.

Tímto zákonem je upravena činnost Probační a mediační služby, která provádí úkony probace a mediace ve věcech, které jsou projednávány v trestním řízení.⁶⁹ Plní roli zprostředkovatele procesu vyjednávání a dojednávání pomoci klientovi a zajišťuje prostor k uvolnění napětí v mezilidských vztazích, působí jako prostředník interakcí mezi všemi účastníky, kterých se konflikt dotýká.⁷⁰

Největším přínosem ZPMS z pohledu restorativní justice je zavedení jednoho ze základních restorativních programů do trestněprávní úpravy, kterým je mediace. Tato je v ustanovení § 2 odst. 2 ZPMS definována jako „*mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonává v souvislosti s trestním*

⁶⁸ JELÍNEK, Jiří a kol. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou*. 1. vydání. Praha: Leges, 2013. ISBN 978-80-87576-49-6, s. 159.

⁶⁹ VĚTROVEC, Vladislav, Libor NEDOROST, Zdeněk SOVÁK a Zdena ADAMCOVÁ. *Zákon o mediaci a probaci - komentář*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. ISBN 80-864-3232-7, s. 9.

⁷⁰ Tamtéž, s. 23.

řízení.⁷¹ Mediaci lze provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného, přičemž slouží jako nástroj urovnání konfliktů mezi nimi. Jednou z nejvýznamnějších předností mediace je různorodost forem jejího uplatnění a s tím spojená možnost individuálního přístupu ke každému jednotlivému případu.⁷²

Probační a mediační služba se nezabývá pouze mediací, ale jak již název napovídá, její činností je rovněž probace, kterou se rozumí organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným a odsouzeným, kontrola výkonu trestů, které nejsou spojeny s odnětím svobody, kontrolu plnění soudem uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzených ve zkušební době při podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Zahrnuje také individuální pomoc obviněnému ze strany probačního úředníka a jeho vedení k řádnému životu, aby vyhověl podmínkám uloženým soudem a mohlo tak dojít k obnově narušených právních a společenských vztahů.⁷³

Na závěr této kapitoly lze říci, že novelami trestního zákoníku a trestního řádu spojené s přijetím zákonů o soudnictví ve věcech mládeže, o obětech trestných činů i zákona o Probační a mediační službě jsou do trestněprávní úpravy České republiky zahrnuty prvky restorativní justice, které se zaměřují na uspokojení potřeb obětí trestných činů a umožňují mnoho alternativních přístupů k osobě pachatele, což vnímám jako velice pozitivní trend českého zákonodárství.

⁷¹ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9, s. 57.

⁷² VĚTROVEC, Vladislav, Libor NEDOROST, Zdeněk SOVÁK a Zdena ADAMCOVÁ. *Zákon o mediaci a probaci - komentář*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. ISBN 80-864-3232-7, s. 23.

⁷³ Ustanovení § 2 odst. 1 zák. č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě

3 Restorativní přístupy v trestním řízení

Od 90. let 20. století se do české trestněprávní úpravy začaly pomalu prosazovat prvky restorativní justice, a to jako reakce na narůstající požadavek ke změně filozofie trestání. V té době začala převládat myšlenka na změnu zacházení s pachatelem odlišně od uplatňované klasické retributivní justice, přičemž se začal prosazovat ke každému případu individuální přístup se současným využitím alternativních způsobů řešení místo prostého odsouzení pachatele.⁷⁴ Při uplatňování nové trestněprávní filozofie se do popředí zájmu dostává potřeba řešit konfliktní stavy spojené s konkrétní trestnou činností, napravit narušené společenské vztahy, omezit stigmatizaci obviněného a zohlednit zájmy poškozeného. Respekt k potřebám všech, kteří byli trestným činem nějak dotčeni, vyvolal potřebu legislativního zakotvení alternativních způsobů řízení v trestních věcech, a speciálně pak odklonů od standardního trestního řízení jako základní formy tohoto typu řízení.⁷⁵

3.1 Alternativní tresty

Alternativy v oblasti trestního práva hmotného umožňují ukončení trestního stíhání obviněného, aniž by mu byl uložen trest. Pro případ, že by již bylo zcela nezbytné trest uložit, nabízejí namísto nepodmíněného trestu odnětí svobody alternativní tresty. V tom nejobecnějším pojetí to jsou všechny tresty, které nejsou spojené s odnětím svobody.⁷⁶ Jde především o to, ponechat odsouzené na svobodě a uložit jim určité povinnosti či omezení, která na ně budou působit preventivně a ochrání společnost, naplní potřeby obětí trestného činu a dovede pachatele k řádnému způsobu života a znovuzaražení do společnosti. Ve většině případů jsou alternativní tresty soudy ukládány v případech méně závažných trestných

⁷⁴ TIBITANZLOVÁ, Alena. *Odklony v trestním řízení*. 1. vydání Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-319-3, s. 18.

⁷⁵ SOTOLÁŘ, Alexander, Pavel ŠÁMAL a František PÚRY. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C.H. Beck, 2000. ISBN 80-7179-350-7, s. 35.

⁷⁶ TIBITANZLOVÁ, Alena. *Odklony v trestním řízení*. 1. vydání Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-319-3, s. 18.

činů se zákonem stanovenou horní hranicí trestu odnětí svobody do pěti let, přičemž pachatel ještě není až tak narušen, aby byl v případě pobytu na svobodě pro společnost nebezpečný, a svým chováním soudu prokáže, že svého činu lituje a je ochoten jím způsobenou škodu nahradit.⁷⁷

V užší rovině lze alternativní tresty vymezit pomocí jejich hlavního účelu, kterým je nahrazení nepodmíněného trestu odnětí svobody. Při tomto pojetí pak do kategorie alternativních trestů patří trest obecně prospěšných prací, trest domácího vězení, peněžitý trest a podmíněné odsouzení včetně podmíněného odsouzení s dohledem.⁷⁸

3.1.1 Podmíněné odsouzení, podmíněné odsouzení s dohledem

Významným výchovným prostředkem k působení na pachatele zejména méně závažných trestných činů a důležitou alternativou krátkodobých trestů odnětí svobody podmíněné odsouzení je jako nejčastější forma trestu užíváno podmíněné odsouzení.⁷⁹

Právní úprava podmíněného odsouzení je uvedena v ustanovení § 81 až 83 TZ. „Soud může podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody nepřevyšujícího tři léta, jestliže vzhledem k osobě a poměrům pachatele, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a k okolnostem případu má důvodně za to, že k působení na pachatele, aby vedl řádný život, není třeba jeho výkonu.“⁸⁰

Podstata tohoto trestu spočívá v tom, že soud vynese rozsudek, v němž uloží trest odnětí svobody, avšak jeho výkon odloží na zkušební dobu, a to pod podmínkou,

⁷⁷ FRYŠTÁK, Marek a Eva ŽATECKÁ. Princip restorativní justice v novém trestním zákoníku. Katedra trestního práva |Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. [online]. [cit. 2. ledna 2024] Dostupné z: <https://aoov.cz/wp-content/uploads/2020/09/Princip-restorativn%C3%AD-justice-v-nov%C3%A9m-trestn%C3%ADm-z%C3%A1kon%C3%ADku.pdf>, s. 4-5.

⁷⁸ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 1. vydání. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-68-4, s. 31.

⁷⁹ SOTOLÁŘ, Alexander, František PÚRY a Pavel ŠÁMAL. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2000. ISBN 80-7179-350-7, s. 276.

⁸⁰ Ustanovení § 81 odst. 1 TZ

že se v této době bude odsouzený chovat řádně a vyhoví stanoveným podmínkám. V případě podmíněného odsouzení s dohledem soud vysloví nad pachatelem dohled.⁸¹ Na pachatele by tento trest měl mít výchovný dopad založený na pohrůžce skutečným výkonem tresu odnětí svobody, kdy má funkci určité výstrahy pro odsouzeného pro případ porušení soudem uložených povinností ve zkušební době. Avšak v případě, že podmíněně odsouzený výstrahu respektuje a všem podmínkám vyhoví, není trest odnětí svobody nikdy vykonán.⁸²

Aby soud mohl přistoupit k podmíněnému odsouzení, spočívá základní podmínka v tom, že pachateli soud vyměří trest odnětí svobody, jehož délka nepřekračuje tři roky. Rozhodnutí o podmíněném odsouzení není vázáno k určité kategorii trestných činů vymezené dle horní hranice trestní sazby, toto nehraje při jeho využití žádnou roli, přičemž dolní hranice trestní sazby hraje pouze sekundární roli. Podstatná je závažnost spáchaného činu a z něj odvozená výměra trestu odnětí svobody.⁸³

V porovnání s jinými alternativními opatření lze podmíněné odsouzení využít u širokého okruhu deliktů. Pro případ, že zákonem stanovená dolní hranice trestní sazby převyšuje tři roky, je možné, aby soud využil institutu snížení dolní hranice dle ustanovení § 58 TZ, kdy lze za splnění podmínek uvedených v odst. 1 a 2 uvedeného ustanovení snížit trest odnětí svobody tak, aby mohl být následně podmíněně odložen, a to u všech trestných činů s dolní hranicí trestní sazby nepřesahující dvanáct let. Snížit však lze i trest odnětí svobody u závažnějších trestných činů, a to za podmínek uvedených v ustanovení § 58 odst. 4, 5 a 6 TZ, které zahrnují spolupracujícího obviněného, snížení v případě přípravy, pokusu a pomoci k trestnému činu a další případy mimořádného snížení, které se vztahují

⁸¹ SOTOLÁŘ, Alexander, František PÚRY a Pavel ŠÁMAL. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2000. ISBN 80-7179-350-7, s. 276.

⁸² ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 1. vydání. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-68-4, s. 210.

⁸³ Tamtéž, s. 214.

na případy, které jsou jinak polehčujícími okolnostmi podle ustanovení § 41 písm. g) a h) TZ.^{84, 85}

Podmíněné odsouzení s dohledem je upraveno ustanovením dle § 84 až 86 TZ. Jeho podstatou je podmíněné odložení výkonu trestu odnětí svobody na zkušební dobu, přičemž je v jejím průběhu pachatel navíc vystaven dohledu probačního úředníka. Jedná se přísnější institut, než je prosté podmíněné odsouzení, kdy je pachatel navíc povinen dodržovat dané povinnosti či omezení z dohledu vyplývající. S tímto je spojené intenzivnější výchovné působení na pachatele, které směřuje k jeho resocializaci. Je tedy určeno spíše pro ty pachatele, kteří z důvodu výraznějšího narušení jejich osobnosti potřebují v průběhu zkušební doby intenzivnější kontrolu a pozitivní vliv.⁸⁶

3.1.2 Obecně prospěšné práce

Trest obecně prospěšných prací představuje jeden z moderních alternativních trestů. Je užíván při řešení pachatelů, v jejichž případě postih v podobě podmíněného trestu odnětí svobody není dostačující a zároveň není možné nebo z jakéhokoliv důvodu není vhodné ani uložení peněžitého trestu. Jedná se o relativně přísnější alternativu trestu odnětí svobody, který není určen k postihu prvopachatelů nebo pachatelů, kteří se dopustili nedbalostního trestného činu. Je určen spíše pro postih pachatelů opětovně páchající úmyslný trestný čin, jejichž závažnost není tak velká a okolnosti zcela nevyžadují, aby soud rozhodl o trestu odnětí svobody. Jakmile odsouzený tento trest vykoná, nebo je od zbytku trestu pravomocně upuštěno, dle ustanovení § 65 odst. 4 TZ se pak na něj hledí, jako by odsouzen nebyl.⁸⁷

⁸⁴ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 1. vydání. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-68-4, s. 214.

⁸⁵ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7400-428-5, s. 799.

⁸⁶ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 1. vydání. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-68-4, s. 226-227.

⁸⁷ Tamtéž, s. 276.

Potrestat obecně prospěšnými pracemi lze pachatele za nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, na které je trestním zákoníkem stanovený trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let. Lze jej uložit samostatně nebo také vedle jiného přípustného druhu trestu, a sice s výjimkou trestu domácího vězení a trestu odnětí svobody. Jako samostatný je možné trest obecně prospěšných prací uložit v případě důvodného předpokladu, že s ohledem na povahu a závažnost spáchaného přečinu a také na osobu pachatele a jeho poměry není třeba uložení jiného trestu.⁸⁸

V případě, že odsouzený ve stanové lhůtě, kterou je jeden rok, bez závažného důvodu neplní podmínky trestu obecně prospěšných prací, nevede řádný život, vyhýbá se nástupu trestu, maří jeho výkon nebo trest zaviněně nevykoná, soud rozhodne o přeměně trestu obecně prospěšných prací na trest odnětí svobody. K tomuto je zákonem stanoveno, že každá i jen započatá jedna hodina nevykonaného trestu obecně prospěšných prací přepočítá na jeden den odnětí svobody.⁸⁹ Pokud jde o pachatele, jemuž byl v předcházejících třech letech trest obecně prospěšných prací přeměněn, není možné mu už tento trest opětovně uložit.⁹⁰

3.1.3 Peněžitý trest

Jedním z nejdůležitějších a nejvíc využívaných druhů trestů nespojených s odnětím svobody, kdy je také významnou alternativou ke krátkodobým trestům odnětí svobody, je peněžitý trest. Již z názvu je zřejmá jeho majetková povaha, avšak není určen pouze k postihu majetkových trestných činů.⁹¹ Jeho užití je upraveno ustanovením § 67 až 69 TZ. Svoji podstatou peněžitý trest představuje základní majetkovou sankci specificky postihující pachatelovy peněžní prostředky,

⁸⁸ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7400-428-5, s. 839-840.

⁸⁹ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 1. vydání. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-68-4, s. 288-289.

⁹⁰ Tamtéž, s. 279.

⁹¹ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7400-428-5, s. 885.

jehož účelem může být odčerpání finančních prostředků, které pachatel získal trestnou činností nebo prostředků, které by k páčání trestné činnosti mohly sloužit. Na rozdíl od trestu obecně prospěšných prací nebo domácího vězení není peněžitý trest jen alternativou k trestu odnětí svobody, kdy je možné jeho uložení i vedle nepodmíněného trestu odnětí svobody.⁹² Peněžitý trest tak může být vhodným druhem trestu jak samostatně, tak v kombinaci s jinými druhy trestů nespojených s odnětím svobody. Nelze jej však uložit vedle trestu propadnutí majetku, kdy by se účinky obou trestů zbytečně kumulovaly. Není možné ani jeho výkon podmíněně odložit, soud ale může rozhodnout o přiměřených měsíčních splátkách. Toto rozhodnutí lze učinit hned při ukládání peněžitého trestu nebo v průběhu jeho výkonu.⁹³

Před uložením peněžitého trestu je nutné zjišťovat pachatelovy majetkové poměry včetně jeho závazků, zejména rozsah jeho zákonné vyživovací povinnosti, případně i povinnosti k náhradě škody, které zásadně mají přednost. V případě, že by bylo zřejmé, že by byl peněžitý trest dle ustanovení § 68 odst. 6 TZ, je soudu zakázáno tento trest uložit.⁹⁴

Pro případ, že odsouzený trest ve stanovené lhůtě nevykoná, určí mu soud náhradní trest odnětí svobody, a to až na čtyři roky, přičemž nesmí jeho délka přesahovat ani spolu s uloženým trestem odnětí svobody horní hranici trestní sazby, která by jinak pachateli hrozila. Jakmile dojde k vykonání peněžitého trestu nebo je od jeho výkonu či jeho zbývající části pravomocně upuštěno, hledí se na pachatele, jemuž byl peněžitý trest uložen za nedbalostní přečin, jako by nebyl odsouzen.⁹⁵

⁹² ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 1. vydání. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-68-4, s. 245.

⁹³ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7400-428-5, s. 886.

⁹⁴ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 1. vydání. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-68-4, s. 246.

⁹⁵ Ustanovení § 69 odst. 1, 2 TZ

3.1.4 Trest domácího vězení

Domácí vězení je další alternativou k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, a to tou nejpřísnější. Je určitým kompromisem mezi omezením svobody pachatele trestného činu a jeho ponecháním na svobodě. Měl by být ukládán pachatelům, které je třeba s ohledem na povahu a závažnost jimi spáchaného trestného činu, jejich osobu a možnosti jejich znovu začlenění do společnosti potrestat odnětím svobody, avšak s přihlédnutím k jejich vlastnostem a rodinným poměrům je dostatečná menší intenzita zásahu vůči nim. Samostatně lze tento trest uložit pouze v případě, kdy není uložení jiného trestu třeba. Uložit jej spolu s jiným trestem je možné, avšak nikoliv v případě trestu odnětí svobody, a to ani toho podmíněně odloženého, a vedle trestu obecně prospěšných prací.⁹⁶

Podmínky pro uložení trestu domácího vězení jsou stanoveny ustanovením § 60 odst. 1 TZ, přičemž je zde uvedena také nejdéle přípustná doba jeho trvání, která nesmí být překročena, a to dva roky.⁹⁷ Uložit domácí vězení lze pouze pachateli, který byl odsouzen za přečin, což jej spojuje se stejnou kategorií deliktů jako je trest obecně prospěšných prací, institut upuštění od potrestání či podmíněné zastavení trestního stíhání a narovnání. Takto široká možnost aplikace trestu domácího vězení je opodstatněna právě tím, že se jedná o nejpřísnější alternativní trest, jehož užití by nemělo být omezeno pouze postihem méně závažné kriminality.⁹⁸

Další podmínkou k uložení trestu domácího vězení je písemný slib, který pachatel soudu dá. V tomto slíbí, „že se ve stanovené době bude zdržovat v obydlí na určené adrese a při výkonu kontroly poskytne veškerou potřebnou součinnost.“⁹⁹ Trest domácího vězení by nemohl být v žádném případě soudem uložen, aniž by pachatel tento slib dobrovolně učinil. To znamená, že aplikace tohoto trestu je

⁹⁶ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 1. vydání. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-68-4, s. 309.

⁹⁷ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7400-428-5, s. 820.

⁹⁸ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 1. vydání. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-68-4, s. 310.

⁹⁹ Ustanovení § 60 odst. 1 písm. b) TZ

podmíněna souhlasem pachatele, přičemž je v platném českém právu ojedinělým trestem, který není možné uložit proti pachatelově vůli. Právě dobrovolný souhlas s uložením domácího vězení by měl zajistit jeho bezproblémový výkon.¹⁰⁰ V případě, že by pachatel porušil podmínky trestu domácího vězení, vyhýbal se nástupu výkonu trestu nebo jeho výkon jinak mařil, je stanoveno, že každý i jen započatý jeden den trestu, který odsouzený nevykoná, se mu přemění na den odnětí svobody.¹⁰¹

3.2 Alternativy k potrestání

Do skupiny hmotněprávních alternativních opatření patří také alternativy k potrestání. Tyto představují specifickou kategorii alternativních opatření založenou na tom, že soud uzná pachatele vinným ze spáchání trestného činu, neuloží mu však žádný trest. Trestní řízení sice proběhne celé, přičemž je ukončeno rozhodnutím o vině ze spáchání stíhaného trestného činu, avšak nedojde k uložení trestu.¹⁰² V rámci alternativ k potrestání česká právní úprava rozlišuje instituty upuštění od potrestání a upuštění od potrestání za současného uložení ochranného léčení nebo zabezpečovací detence a podmíněné upuštění od potrestání s dohledem.¹⁰³

3.2.1 Upuštění od potrestání

Specifickým případem trestněprávní reakce na trestný čin je institut upuštění od potrestání, který je možné využít za situace projednání věci v hlavním líčení, uznání pachatele vinným a uložení trestu není k naplnění účelu trestního zákona třeba. Vychází z předpokladu, že samotný proces trestního stíhání pachatele,

¹⁰⁰ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 1. vydání. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-68-4, s. 312.

¹⁰¹ Ustanovení § 61 TZ

¹⁰² ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 1. vydání. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-68-4, s. 32.

¹⁰³ TIBITANZLOVÁ, Alena. *Odklony v trestním řízení*. 1. vydání Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-319-3, s. 28.

projednání před soudem a vyslovení viny, bude mít stejné účinky jako má uložení trestu a jeho výkon.¹⁰⁴

Podle ustanovení § 46 odst. 1 TZ může soud upustit od potrestání pachatele přečinu, který svého jednání lituje a snaží se o jeho nápravu, přičemž lze s přihlédnutím k povaze a závažnosti spáchaného činu a dosavadnímu způsobu pachatelova života důvodně předpokládat, že k jeho nápravě a ochraně společnosti postačí samotné projednávání věci. Pachatel nemusí lítost nad svým jednáním projevit výslovně, tato může vyplývat i z jiných jeho projevů, naopak samotné projevení lítosti k upuštění od potrestání nestačí. K jednoznačnému projevu lítosti je nutné, aby pachatel doznal svoji vinu a prohlásil, že se stíhaného skutku dopustil. Tímto projevem dá jasně najevo, že plně přijímá zodpovědnost za své činy. Snahu o nápravu by pak pachatel měl projevit konkrétními kroky, kterými je například zanechání škodlivých návyků, úplná nebo alespoň částečná náhrada přečinem způsobené škody nebo také nastoupení na léčebný program.¹⁰⁵

Dle odst. 2 téhož ustanovení dále platí, že je možné od potrestání upustit také v případě pachatele nezpůsobilé přípravy či nezpůsobilého pokusu trestného činu¹⁰⁶, kdy pachatel nepoznal, že čin, který měl být spáchán, nemohl vést k dokonání.

Také v případě upuštění od potrestání platí vznik fikce neodsouzení, kdy je na pachatele, od jehož potrestání soud upustil, hleděno, jako by odsouzen nebyl.¹⁰⁷

¹⁰⁴ SOTOLÁŘ, Alexander, Pavel ŠÁMAL a František PÚRY. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C.H. Beck, 2000. ISBN 80-7179-350-7, s. 176.

¹⁰⁵ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 1. vydání. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-68-4, s. 183.

¹⁰⁶ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7400-428-5, s. 638.

¹⁰⁷ Ustanovení § 46 odst. 3 TZ

3.2.2 Upuštění od potrestání za současného uložení ochranného léčení nebo zabezpečovací detence

Upustit od potrestání může také soud v případě, že se pachatel dopustil trestného činu ve stavu zmenšené přičetnosti nebo byl jeho stav v době spáchání vyvolán duševní poruchou a soud má za to, že ochranu společnosti a nápravu pachatele lépe než trest, zajistí ochranná léčba, kterou současně s upuštěním od potrestání pachateli uloží. Pokud si ale tento stav pachatel přivodil sám užitím návykové látky, ustanovení dle § 47 TZ, které umožňuje za uvedených podmínek upuštění od potrestání, se neužije. Jde o alternativu k uložení trestu, která předpokládá efektivnější naplnění účelu trestního zákona, aniž by bylo nutné uložit trest, kdy vychází z toho, že pro pachatele může být fakticky mnohem závažnější omezení vyplývající z ochranné léčby. Využití léčebného působení na pachatele namísto jeho potrestání je specifickým účelem tohoto postupu, a proto také není vázán na určitou kategorii deliktů, kdy je možný při spáchání jakéhokoliv trestného činu.¹⁰⁸

Od potrestání může soud dle ustanovení § 47 odst. 2 TZ upustit i za situace, kdy pachatel ve stavu zmenšené přičetnosti nebo ve stavu vyvolaném duševní poruchou spáchal zločin, přičemž nelze očekávat, že by ochranná léčba vedla k dostatečné ochraně společnosti. V tomto případě pak soud pachateli uloží zabezpečovací detenci, kdy předpokládá lepší zajištění ochrany společnosti než uložení trestu. Na rozdíl od uložení ochranné léčby, jejíž aplikace je podmíněna tím, že si pachatel stav zmenšené přičetnosti či duševní poruchu nesmí přivodit, byť i z nedbalosti, vlivem návykových látek, uložení zabezpečovací detence není ani v těchto případech vyloučeno.¹⁰⁹ Výkon zabezpečovací detence probíhá v uzavřených ústavech pro tyto účely určených, které jsou střeženy vězeňskou službou, čímž má téměř stejný charakter jako výkon trestu odnětí svobody. Délka výkonu zabezpečovací detence není nijak zákonem stanovena. Potvrá, dokud to

¹⁰⁸ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 1. vydání. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-68-4, s. 188-189.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 190.

ochrana společnosti vyžaduje, přičemž minimálně jednou ročně dochází k přezkoumání důvodu jejího trvání.¹¹⁰

3.2.3 Podmíněné upuštění od potrestání s dohledem

Pokud jsou splněny podmínky stanovené pro to, aby mohl soud rozhodnout o upuštění od potrestání, avšak zároveň považuje za potřebné chování pachatele sledovat, může upustit od jeho potrestání na zkušební dobu s dohledem probačního úředníka. Zkušební doba je ustanovením § 48 odst. 2 TZ stanovena až na jeden rok a soud může pachateli k tomuto také uložit přiměřená omezení a povinnosti. Dalo by se říci, že hlavním důvodem, pro podmíněné upuštění od potrestání s dohledem může být snaha ověřit předpoklad o nápravě pachatele bez uložení trestu odnětí svobody spojená s výchovným působením na něj v podobě dohledu probačního úředníka. Soud tedy na jednu stranu nepovažuje za nutné pachatele vystavovat delší zkušební době, avšak na druhou stranu považuje za potřebné na pachatele výchovně působit a vést jej k řádnému životu, přičemž mu také zpravidla uloží nahradit škodu či odčinit nemajetkovou újmu, kterou svým činem způsobil.¹¹¹

Na rozdíl od jiných institutů spojených se zkušební dobou u podmíněného upuštění od potrestání s dohledem není zákonem stanoven okamžik, od něž zkušební doba začíná běžet. Jednoznačně to však musí být v té chvíli, kdy rozhodnutí soudu o upuštění od potrestání s dohledem nabyde právní moci.¹¹²

Jestliže pak pachatel, v jehož případě bylo od potrestání podmíněně upuštěno, ve zkušební době vedl řádný život a uloženým podmínkám vyhověl, soud vysloví, že se osvědčil. Kdyby se však v dané době neosvědčil, rozhodne soud o trestu, což může učinit už v průběhu zkušební doby. Pokud do jednoho roku od uplynutí

¹¹⁰ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7400-428-5, s. 648-649.

¹¹¹ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 1. vydání. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-68-4, s. 191.

¹¹² Tamtéž, s. 192.

zkušební doby soud rozhodnutí dle výše uvedeného neučiní, aniž by na tom měl pachatel vinu, má se za to, že se osvědčil. V obou těchto případech, kdy bylo osvědčení vysloveno nebo se má za to, že se osvědčil, pak platí, že se na pachatele, od jehož potrestání bylo podmíněně upuštěno hledí, jako by nebyl odsouzen.¹¹³

3.3 Odklony

Procesními alternativami trestního řízení jsou tzv. odklony. V širším pojetí jde o zvláštní způsoby trestního řízení, jejichž účelem je zjednodušení a zrychlení standardního průběhu trestního řízení. Tohoto je dosahováno tak, že při využití odklonu nedochází, resp. nemusí být provedeno hlavní líčení. Mezi odklony řadíme podmíněné zastavení trestního stíhání a podmíněné odložení podání návrhu na potrestání užívané ve zkráceném přípravném řízení, narovnání, dohodu o vině a trestu, trestní příkaz a odstoupení od trestního stíhání v řízení ve věcech mladistvých.¹¹⁴

Dalším cílem odklonu v užším pojetí je vedle urychlení a zjednodušení trestního řízení je depenalizace, kdy je ve vhodných případech rozhodnuto o mírnější formě postihu než při odsouzení a uložení trestu. Dále jde o snížení stigmatizačních účinků trestního řízení a urychlení nápravy následků trestného činu, což poškozenému umožňuje dřívější dosažení svých potřeb a uspokojení nároků. V tomto pojetí jsou proto odklony jedním z hlavních projevů restorativní justice, která si klade za cíl především odstranění konfliktních stavů mezi pachatelem a obětí, namísto pachatelova trestání.¹¹⁵

V úvodu je třeba nejprve uvést, že ve smyslu vyřízení věci jsou všechny druhy řízení upravené trestním řádem v zásadě rovnocenné. Není zcela na volné úvaze

¹¹³ Ustanovení § 48 odst. 6, 7, 8 TZ

¹¹⁴ FENYK, Jaroslav, Dagmar CÍSAŘOVÁ, Tomáš GRIVNA a kol. *Trestní právo procesní*. 7. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019. ISBN 978-80-7598-306-0, s. 779.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 779-780.

soudu, který konkrétní procesní postup zvolí. Pro možnost využití každého jednotlivého druhu řízení zákon stanoví určité podmínky.¹¹⁶

3.3.1 Podmíněné zastavení trestního stíhání

V praxi nejužívanějším odklonem, který trestní řád zná, je institut podmíněného zastavení trestního stíhání. Umožňuje, aby trestní řízení nebylo provedeno celé a obviněný byl potrestán jednodušším a rychlejším způsobem. Z tohoto vyplývají výhody pro obviněného, neboť nedochází k formálnímu odsouzení, i pro poškozeného, který touto cestou rychleji dosáhne odškodnění.¹¹⁷ Podmíněné zastavení trestního stíhání je založeno na upuštění od trestního stíhání obviněného, které je spojeno se stanovením zkušební doby, během níž je možné na obviněného výchovně působit a vést jej k řádnému životu.¹¹⁸

Podmínky aplikace uvedeného institutu jsou uvedené v ustanovení § 307 TR, kde je stanoveno, že rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání je možné vydat pouze tehdy, pokud:

- je vedeno trestní řízení pro přečin,
- obviněný s podmíněným zastavením trestního stíhání souhlasí,
- ke svému činu se doznal,
- nahradil způsobenou škodu, nebo alespoň s poškozeným uzavřel dohodu o náhradě škody, vydal bezdůvodné obohacení, které činem získal,
- s ohledem na osobu obviněného, jeho dosavadního života a okolnostem případu je možné takové rozhodnutí považovat za dostačující.

Pokud je to odůvodněno povahou spáchaného přečinu, jeho závažností, okolnostmi jeho spáchání nebo poměry obviněného, lze od obviněného kromě splnění podmínek také požadovat, aby se zavázal, že se v průběhu zkušební doby

¹¹⁶ Státní zastupitelství. Odklony (alternativní způsoby trestního procesu) [online]. [cit. 2. února 2024]. Dostupné z: <https://verejnazaloba.cz/vice-o-sz/vse-podstatne-o-trestnim-rizeni/odklony/>

¹¹⁷ FENYK, Jaroslav, Dagmar CÍSAŘOVÁ, Tomáš GRIVNA a kol. *Trestní právo procesní*. 7. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019. ISBN 978-80-7598-306-0, s. 790.

¹¹⁸ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 1. vydání. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-68-4, s. 61.

zdrží činnosti, v souvislosti s níž se přečinu dopustil, přičemž toto omezení může spočívat i v držení a chovu zvířat, anebo na účet státního zastupitelství v přípravném řízení či na účet soudu v řízení před soudem, složí částku určenou státnímu na peněžitou pomoc obětem trestní činnosti.¹¹⁹

O podmíněném zastavení trestního stíhání rozhoduje usnesením soud a státní zástupce v přípravném řízení. Takovýto postup běžně navrhuje státnímu zástupci policejní orgán. V rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání se stanovuje zkušební doba, která pro postup dle ustanovení § 307 odst. 1 TŘ činí šest měsíců až dva roky, při postupu dle ustanovení § 307 odst. 2 TŘ zkušební doba činí šest měsíců až pět let. V usnesení je možné obviněnému uložit, aby v průběhu zkušební doby dodržoval přiměřená omezení a povinnosti směřující obviněného k řádnému životu. Proti rozhodnutí o uvedeném postupu může obviněný i poškozený podat stížnost, která má odkladný účinek, přičemž má právo stížnosti i státní zástupce, pokud o podmíněném zastavení trestního stíhání rozhodl soud.¹²⁰

Jestliže obviněný ve zkušební době splnil uložené povinnosti a vedl řádný život, nahradil způsobenou škodu i vyhověl dalším uloženým omezením, rozhodne orgán, který trestního stíhání zastavil o tom, že se obviněný osvědčil, načež nastávají účinky ve smyslu ustanovení § 11 odst. 1 písm. h) TŘ¹²¹. To platí i v případě, kdy soud do jednoho roku neučinil rozhodnutí o tom, zda se obviněný osvědčil či nikoliv, aniž by na tom měl obvinění vinu. Pokud se však obviněný ve zkušební době neosvědčí a nevyhoví uloženým podmínkám, rozhodne se o pokračování v jeho stíhání.¹²²

¹¹⁹ TIBITANZLOVÁ, Alena. *Odklony v trestním řízení*. 1. vydání Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-319-3, s. 109-110.

¹²⁰ JELÍNEK, Jiří a kolektiv. *Trestní právo procesní*. 5. vydání Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-278-3, s. 739.

¹²¹ Nepřípustnost nového stíhání obviněného pro skutek, pro který bylo trestní stíhání pravomocně zastaveno.

¹²² JELÍNEK, Jiří a kolektiv. *Trestní právo procesní*. 5. vydání Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-278-3, s. 739.

3.3.2 Narovnání

Dalším druhem odklonu v trestním řízení je narovnání upravené ustanovením § 309 až 314 TŘ. Podstatou tohoto institutu je dohoda mezi obviněným a poškozeným, kterou schvaluje státní zástupce v přípravném řízení a soud v řízení před soudem, přičemž procesními důsledky je zastavení trestního stíhání. Vedle snahy o zrychlení a zhospodárnění trestního řízení a náhrady újmy, která byla trestným činem způsobena, je účelem narovnání především samotné urovnání a vypořádání konfliktního stavu mezi obviněným a poškozeným, morální uspokojení potřeb poškozeného a s tím vším spojené preventivní působení na obviněného.¹²³

Oproti podmíněnému zastavení trestního stíhání má narovnání větší restorativní charakter, který se projevuje hlavně v tom, že k narovnání je potřeba také souhlasu poškozeného, přičemž nestačí pouhé uzavření smlouvy mezi obviněným a poškozeným o náhradě škody, kdy podmínkou narovnání je úplné nahrazení újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení.¹²⁴

O narovnání lze vydat rozhodnutí za podmínek stanovených ustanovením § 309 odst. 1 TŘ, a těmi jsou:

- jde o řízení o přečinu,
- souhlas obviněného i poškozeného,
- prohlášení obviněného, že spáchal skutek, pro který je stíhán a nejsou pochybnosti o jeho vážnosti a svobodném rozhodnutí toto prohlášení učinit,
- úhrada škody způsobené přečinem nebo učinění potřebných úkonů obviněného k tomu, aby mohla být škoda odčiněna jiným způsobem,
- vydání bezdůvodného obohacení získané přečinem,
- složení peněžní částky na účet soudu nebo v přípravném řízení na účet státního zastupitelství určené státu na pomoc obětem trestné činnosti,
- před rozhodnutím byli obviněný i poškozený vyslechnuti,

¹²³ TIBITANZLOVÁ, Alena. *Odklony v trestním řízení*. 1. vydání Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-319-3, s. 145.

¹²⁴ JELÍNEK, Jiří a kolektiv. *Trestní právo procesní*. 5. vydání Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-278-3, s. 740.

- lze narovnání s ohledem na povahu a závažnost spáchaného činu, na míru, jakou byl dotčen veřejný zájem, a k osobě obviněného, jeho osobním a majetkovým poměrům považovat za dostačující způsob vyřízení věci.

Proti schválení narovnání, o němž je rozhodnuto usnesením, je přípustná stížnost, která má odkladný účinek, přičemž ji může podat obviněný, poškozený, a v případě, že o narovnání rozhodl soud, právo stížnosti přísluší též státnímu zástupci. V rozhodnutí o narovnání je též uveden výrok o zastavení trestního stíhání pro skutek, kterého se narovnání týká. Proti rozhodnutí o schválení narovnání, které nabylo právní moci, jsou přípustné mimořádné opravné prostředky, a to dovolání. To je však možné pouze v případech, kdy o narovnání rozhodl soud.¹²⁵

3.3.3 Podmíněné odložení podání návrhu na potrestání

Institut podmíněné odložení podání návrhu na potrestání je fakticky jen právní úpravou odklonu podmíněné zastavení trestního stíhání přizpůsobenou zkrácenému přípravnému řízení, který nalezneme v ustanovení § 179g a násl. TŘ. Státní zástupce o něm může rozhodnout namísto podání návrhu na potrestání, pokud:

- se podezřelý ke svému činu doznal,
- nahradil způsobenou škodu nebo uzavřel s poškozeným dohodu o její náhradě anebo k její náhradě učinil jiná opatření,
- vydal bezdůvodné obohacení, které činem získal, nebo s poškozeným o jeho vydání uzavřel dohodu anebo učinil jiná opatření pro jeho vydání,
- vyslovil souhlas s podmíněným odložením podání návrhu na potrestání
- s ohledem na osobu podezřelého, k jeho dosavadnímu způsobu života a okolnostem případu lze důvodně považovat toto rozhodnutí za dostatečné.

¹²⁵ FENYK, Jaroslav, Dagmar CÍSAŘOVÁ, Tomáš GŘIVNA a kol. *Trestní právo procesní*. 7. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019. ISBN 978-80-7598-306-0, s. 802-803.

Tímto výčtem podmínek pro aplikaci podmíněného odložení podání návrhu na potrestání se od podmínek podmíněného zastavení trestního stíhání liší pouze absencí výslovně vymezeného okruhu trestných činů, u kterých je možné tímto způsobem postupovat.¹²⁶ Okruh trestných činů, u kterých lze podmíněné odložení návrhu na potrestání aplikovat, je však užší, než je tomu u trestných činů určených k podmíněnému trestu zastavení trestního stíhání. Aplikovat jej lze totiž pouze u trestných činů, u nichž je zákonem stanovena horní hranice trestu odnětí svobody nepřevyšující tři roky, a současně je u těchto trestných činů dána věcná příslušnost okresního soudu, což vyplývá ze samotných podmínek zkráceného přípravného řízení podle ustanovení § 179a odst. 1 TR.¹²⁷

Je-li to odůvodněno závažností spáchaného přečinu, okolnostmi jeho spáchání anebo poměry obviněného, může státní zástupce od obviněného kromě splnění výše uvedených podmínek také požadovat, aby se zavázal, že se v průběhu zkušební doby zdrží určité činnosti, v souvislosti s níž se přečinu dopustil, přičemž může toto omezení spočívat i v držení a chovu zvířat, anebo na účet státního zastupitelství složí částku určenou státu na peněžitou pomoc obětem trestní činnosti.¹²⁸

V případě, že státní zástupce rozhodne o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání, stanoví v tomto rozhodnutí také zkušební dobu, která může činit šest měsíců až dva roky. Pakliže přistoupí k rozhodnutí podle ustanovení § 179g odst. 2 TR, pak může zkušební doba činit až pět let. K tomuto má státní zástupce také možnost pro zkušební dobu podezřelému uložit přiměřená omezení a povinnosti, které by jej vedly k řádnému životu.¹²⁹

Pokud podezřelý ve zkušební době splnil uložené povinnosti a vedl řádný život, nahradil způsobenou škodu a vyhověl i dalším uloženým omezením, rozhodne

¹²⁶ TIBITANZLOVÁ, Alena. *Odklony v trestním řízení*. 1. vydání Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-319-3, s 173-175.

¹²⁷ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 1. vydání. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-68-4, s. 95.

¹²⁸ Ustanovení § 179g odst. 2 TR

¹²⁹ TIBITANZLOVÁ, Alena. *Odklony v trestním řízení*. 1. vydání Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-319-3, s 179-180.

státní zástupce, který o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání rozhodl, o tom, že se podezřelý osvědčil, načež se rozhodnutí o odložení návrhu na potrestání stává nepodmíněným a nastávají účinky ustanovení § 11a odst. 1 písm. b) TŘ, dle kterého již nelze trestní stíhání zahájit. V případě, že by se však podezřelý ve zkušební době, a to i kdykoliv v jejím průběhu, neosvědčil, rozhodne o zahájení jeho stíhání. Také v případě tohoto institutu je podezřelý chráněn před nečinností orgánů činných v trestním řízení prostřednictvím fikce o osvědčení, která nastane, pokud do jednoho roku od uplynutí zkušební doby nebylo učiněno rozhodnutí o osvědčení bez zavinění podezřelého.¹³⁰

Vzhledem k tomu, že je možné odklonu podmíněného odložení návrhu na potrestání užít výhradně ve zkráceném přípravném řízení, rozhodnout o něm může pouze státní zástupce, a to formou usnesení, proti němuž si podezřelý i poškozený může podat stížnost, která má odkladný účinek.¹³¹

3.3.4 Dohoda o vině a trestu

Institut dohody o vině a trestu je nejmladším odklonem od klasického průběhu trestního řízení. Do českého trestního práva byl zaveden za účelem zrychlení trestního procesu a rozšíření možností užití alternativních postupů při řešení trestních věcí. Její podstata spočívá v dohodě mezi státním zástupcem a obviněným, v níž je popsán skutek, k němuž se obviněný dozná, kdy prohlásí, že jej spáchal, a výměru a druh trestu stanovený dle zákona, kterou schvaluje soud. Dohodu lze sjednat v řízení o všech trestných činech kromě řízení proti uprchlému a v řízení ve věcech mladistvého, který nedovršil osmnácti let věku. Podmínkou zahájení jednání o dohodě o vině a trestu je skutečnost, že se v rámci vyšetřování podařilo dostatečně prokázat závěr, že se skutek stal, je trestným činem a dopustil se jej obviněný. Shledá-li státní zástupce, že jsou podmínky pro uzavření dohody splněné, zahájí jednání o jejím obsahu. Podmínky pro uzavření dohody jsou:

¹³⁰ TIBITANZLOVÁ, Alena. *Odklony v trestním řízení*. 1. vydání Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-319-3, s 181-183.

¹³¹ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 1. vydání. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-68-4, s. 98.

- dostatečně zjištěný skutkový stav věci v přípravném řízení
- prohlášení obviněného, že spáchal skutek, pro který je stíhán,
- opatřené důkazy nasvědčující pravdivosti prohlášení obviněného,
- bylo dosaženo shody ohledně trestu, kdy druh trestu, výměra a jeho výkon musí být v souladu s trestním zákoníkem.

V případě, že by soud dohodu neschválil, nelze učiněné prohlášení obviněného považovat za důkaz v dalším řízení.¹³²

Jednání státního zástupce a obviněného o dohodě o vině a trestu se může účastnit také poškozený, pokud výslovně neprohlásil, že se svých procesních práv vzdává. Tento je oprávněn nejpozději při prvním jednání o dohodě uplatnit nárok na náhradu škody či nemajetkové újmy v penězích, jež mu trestným činem byla způsobena, nebo vydání bezdůvodného obohacení, které bylo získáno na jeho úkor.¹³³

Jestliže dojde ke sjednání dohody o vině a trestu se všemi stanovenými náležitostmi, doručí se její opis obviněnému, jeho obhájci a poškozenému, který řádně a včas uplatnil své nároky. Nakonec ji spolu s návrhem na schválení státní zástupce předá soudu. Nato soud dohodu přezkoumá, přičemž nesmí zasahovat do jejího obsahu. V případě zjištění závažných procesních vad pak předseda senátu schválení dohody odmítne. Pokud závady nezjistí, nařídí ve věci veřejné zasedání, v němž pak předloženou dohodu buďto neschválí a věc se vrátí do přípravného řízení, přičemž je možné sjednat dohodu novou, nebo odsuzujícím rozsudkem dohodu o vině a trestu schválí. Proti rozsudku, kterým soud dohodu schválil, se může obviněný odvolat, avšak pouze v případě, že rozsudek není v souladu s uzavřenou dohodou.¹³⁴

¹³² JELÍNEK, Jiří a kolektiv. *Trestní právo procesní*. 5. vydání Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-278-3, s. 741-743.

¹³³ Státní zastupitelství. *Odklony (alternativní způsoby trestního procesu)* [online]. [cit. 2. února 2024]. Dostupné z: <https://verejnazaloba.cz/vice-o-sz/vse-podstatne-o-trestnim-rizeni/odklony/>

¹³⁴ JELÍNEK, Jiří a kolektiv. *Trestní právo procesní*. 5. vydání Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-278-3, s. 744-746.

Institut dohody o vině a trestu je i přes její výhody, kterými je rychlost a hospodárnost řízení, v praxi využíván velice ojediněle. Důvodem toho mohou být přísné formální podmínky, které vyžadují více procesních úkonů, anebo možnost využití rychlejšího a jednoduššího vyřízení věci, kterým může být například trestní příkaz.¹³⁵

3.3.5 Trestní příkaz

Trestní příkaz představuje prostředek racionalizace trestního řízení, jehož účelem je jeho zjednodušení a zrychlené vyřizování trestních věcí, které jsou méně závažné a skutkově jednodušší.¹³⁶ Vydat jej může samosoudce bez projednávání v hlavním líčení, je-li skutkový stav věci spolehlivě prokázán zjištěnými důkazy. Nevyhlašuje se jako rozsudek, pouze se vyhotovuje a doručuje. Trestním příkazem však lze uložit pouze omezený okruh trestů, a sice trest odnětí svobody do jednoho roku s podmíněným odkladem jeho výkonu, trest domácího vězení do jednoho roku, obecně prospěšné práce, zákaz činnosti do pěti let, zákaz držení a chovu zvířat peněžitý trest, trest propadnutí věci, vyhoštění do pěti let, zákaz pobytu do pěti let a zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce do pěti let. Není jej však možné vydat v řízení proti osobě s omezenou svéprávností, v řízení, při kterém je rozhodováno o ochranném opatření a také v řízení, kde má být uložený souhrnný nebo společný trest a předchozí trest byl uložen rozsudkem. Dále není možné trestní příkaz vydat v řízení ve věcech mladistvého, který nedovršil osmnácti let věk, což je upraveno zákonem o soudnictví ve věcech mládeže.¹³⁷

Konstrukcí je trestní příkaz jednodušší než rozsudek. Obviněný, osoby s právem podat odvolání a státní zástupce mohou proti trestnímu příkazu do osmi dnů od

¹³⁵ JELÍNEK, Jiří a kolektiv. *Trestní právo procesní*. 5. vydání Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-278-3, s. 742.

¹³⁶ TIBITANZLOVÁ, Alena. *Odklony v trestním řízení*. 1. vydání Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-319-3, s. 56.

¹³⁷ JELÍNEK, Jiří a kolektiv. *Trestní právo procesní*. 5. vydání Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-278-3, s. 747-748.

jeho doručení podat odpor. Tímto se pak trestní příkaz ruší a je nařízeno hlavní líčení. Pokud v zákonné lhůtě odpor podán není, stává se trestní příkaz pravomocným a vykonatelným.¹³⁸

Jedná se o institut hojně využívaný, kdy je jím vyřizováno více než polovina žalovaných trestných činů, o nichž rozhoduje soud prvního stupně. Toto souvisí s širokými možnostmi jeho použití. Původně zvláštní způsob vyřízení věcí, kterým trestní příkaz byl, se tak stal v českém trestním řízení převažujícím způsobem v rozhodování okresních soudů.¹³⁹

3.3.6 Odstoupení od trestního stíhání

Využití procesních alternativ, kterými odklony jsou, je možné rovněž v trestním řízení proti mladistvému pachateli, kdy tyto upravuje ustanovení § 69 ZSVM. Jedná se o instituty podmíněného odložení podání návrhu na potrestání, podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání, kdy podmínky jejich užití jsou upraveny trestním řádem s tím, že ve věcech mladistvých jsou dle ZSVM upravena pouze určitá specifika podmínek jejich aplikace. Výše uvedené ustanovení zahrnuje ale také institut odstoupení od trestního stíhání, jehož užití je dále upraveno ustanovením § 70 ZSVM.¹⁴⁰ Jedná se o zvláštní druh odklonu, který lze využít výhradně v trestním řízení ve věcech mladistvých.¹⁴¹

Užití tohoto institutu je možné pouze v případě, že:

- je vedeno řízení o provinění, u kterého je trestním zákoníkem stanovena horní hranice trestu odnětí svobody nepřevyšující tři léta,
- chybí veřejný zájem na dalším stíhání mladistvého,

¹³⁸ JELÍNEK, Jiří a kolektiv. *Trestní právo procesní*. 5. vydání Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-278-3, s. 748.

¹³⁹ JELÍNEK, Jiří (ed.). *Alternativní řešení trestných věcí*. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnícké dny, květen 2015, trestní sekce. 1. vydání Praha: Leges, 2015. ISBN 978-80-7502-109-0, s. 10.

¹⁴⁰ TIBITANZLOVÁ, Alena. *Odklony v trestním řízení*. 1. vydání Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-319-3, s. 196.

¹⁴¹ FENYK, Jaroslav, Dagmar CÍSAŘOVÁ, Tomáš GRIVNA a kol. *Trestní právo procesní*. 7. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019. ISBN 978-80-7598-306-0, s. 790.

- trestní stíhání není nadále účelné,
- k odvrácení mladistvého od páchaní dalších provinění není nutné jeho potrestání.¹⁴²

Od trestního stíhání mladistvého lze také odstoupit, pokud úspěšně vykonal vhodný probační program, byla zcela nebo alespoň částečně nahrazena škoda nebo nemajetková újma v penězích, kterou mladistvý proviněním způsobil, anebo bylo úplně nebo částečně vráceno bezdůvodné obohacení, které bylo proviněním získáno, a poškozený s takovým určeným rozsahem bezdůvodného obohacení souhlasil, anebo bylo mladistvému vysloveno napomenutí s výstrahou a toto řešení je možné z hlediska účelu řízení považovat za dostatečné.¹⁴³

K stanoveným podmínkám je třeba uvést, že mezi ně není zahrnuta náhrada způsobené škody či vydání bezdůvodného obohacení přímo ze strany mladistvého osobně, přičemž by se dalo z hlediska restorativní justice pochybovat o výchovném účinku takového opatření, kdy je převzetí odpovědnosti mladistvého za jím spáchaný čin a pocítění jeho důsledků narušeno tím, že je možné, aby za mladistvého škodu uhradil někdo jiný. Avšak právě s ohledem na cíle restorativní justice, které jsou založené na odstranění následků spáchaného činu a náhradě škody poškozenému, ZSVM neignoruje skutečnost, že mladistvý dostatečnými finančními prostředky k nahrazení škody nedisponuje a užití institutu odstoupení od trestního stíhání nepodmiňuje splněním uvedených podmínek osobně ze strany mladistvého.¹⁴⁴

Rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání je vydáno formou usnesení, které obsahuje také výrok o zastavení trestního stíhání. Mladistvému však lze přes uvedené rozhodnutí uložit některé z výchovných opatření či povinnost splnit závazek, který v průběhu trestního řízení slíbil. Trvá-li však mladistvý na

¹⁴² FENYK, Jaroslav, Dagmar CÍSAŘOVÁ, Tomáš GRIVNA a kol. *Trestní právo procesní*. 7. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019. ISBN 978-80-7598-306-0, s. 790-791.

¹⁴³ Tamtéž, s. 790-791.

¹⁴⁴ ŠČERBA, Filip. Restorativní přístup při řešení trestních věcí mladistvých v České republice. In: STRÉMY, Tomáš, et al. *Restorativna justícia a alternatívne tresty v aplikační praxi. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. 1. vydání Trnava: Leges, 2015, s. 35-36. ISBN 978-80-7502-104-5.

projednání věci a do tří dnů od doručení usnesení o odstoupení od trestního stíhání o tomto učiní prohlášení, v řízení se nadále pokračuje. V případě prokázání viny se pak tato pouze vysloví bez uložení opatření.¹⁴⁵

3.4 Využití alternativních postupů v trestním řízení

V předchozích kapitolách jsem se věnoval výčtu alternativních trestů, potrestání a odklonů v trestním řízení, kdy jsem za účelem zjištění míry jejich využívání provedl analýzu přehledů soudních agend a statistických listů ve statistikách Ministerstva spravedlnosti ČR¹⁴⁶ a zpráv o činnosti státního zastupitelství¹⁴⁷.

Do první tabulky jsem zanesl data o užití alternativních trestů ze statistických listů trestních pro fyzické osoby – Přehled o všech uložených trestech/trestních opatření z let 2015 až 2021. V těchto statistikách v současné době prozatím nejsou dostupná aktuální data. Jsou zde uvedené alternativní tresty, kterým jsem se věnoval v první podkapitole této kapitoly o restorativních přístupech v trestním řízení. Následující kapitola byla věnována alternativním potrestáním, které jsem zanesl do druhé tabulky, kdy jsem data čerpal ze stejných statistických listů. Data o využití odklonů v trestním řízení jsem zanesl do třetí tabulky. Tato jsem čerpal ze Zprávy o činnosti státního zastupitelství za rok 2022 a také ze statistických listů a výkazů o agendě trestní.

¹⁴⁵ JELÍNEK, Jiří a kolektiv. *Trestní právo procesní*. 5. vydání Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-278-3, s. 756.

¹⁴⁶ Statistické údaje z oblasti justice. *Přehledy agend*. [online]. [cit. 14. února 2024] Dostupné z: <https://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html>.

¹⁴⁷ Zprávy o činnosti státního zastupitelství. [online]. [cit. 14. února 2024] Dostupné z: <https://verejnazaloba.cz/nsz/cinnost-nejvyssiho-statniho-zastupitelstvi/zpravy-o-cinnosti/zprava-o-cinnosti-za-rok-2022/>

Tabulka 1: Alternativní tresty

Rok	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Podmíněné odsouzení	42040	37173	31210	29008	28596	23683	23112
Podmíněné odsouzení s dohledem	5045	4916	4653	4362	4334	3618	3557
Obecně prospěšné práce	8053	7505	6279	5806	6140	5700	5490
Peněžitý trest	3815	3240	5739	9856	10580	10511	9073
Trest domácího vězení	148	111	103	99	157	106	101

Z uvedených dat vyplývá, že v současné době je nejvíce využívaným alternativním trestem podmíněné odsouzení. Toto má však klesající trend, oproti peněžitému trestu, jehož využívání má naopak trend stoupající. Také podmíněným odsouzením s dohledem a trestem obecně prospěšných prací je potrestáno méně osob, než bylo v minulých letech. Trest domácího vězení je využíván velice zřídka.

Tabulka 2: Alternativy k potrestání

Rok	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Upuštění od potrestání	140	150	117	110	95	84	62
Upuštění od potrestání s uložením ochranného léčení	40	43	44	25	34	22	25

Upuštění od potrestání s uložením zabezpečovací detence	2	3	1	2	1	4	0
Podmíněné upuštění od potrestání s dohledem	16	22	13	15	9	7	13

V rámci alternativ k potrestání ze statistik vyplývá, že nejvíce je využívána alternativa upuštění od potrestání. Z tabulky je pak evidentní velice nízký počet případů s využitím jakékoliv alternativy k potrestání, kdy i přes nízké počty má klesající trend využívání.

Tabulka 3: Aplikace odklonů

Rok	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Podmíněné zastavení trestního stíhání	1930	1903	1791	3276	3245	3005	2627
Narovnání	51	35	49	63	87	50	54
Podmíněné odložení návrhu na potrestání	2553	2375	2153	2203	2243	1730	1502
Dohoda o vině a trestu	72	93	76	90	130	370	1668
Trestní příkaz	48107	44437	41089	40148	40353	35059	33520
Odstoupení od trestního stíhání	13	9	17	13	7	8	5

Ze statistických údajů o využívání odklonů v trestním řízení vyplývá, že je nejčastěji využíváno institutu vedoucímu ke zjednodušení a zrychlenému

vyřizování trestních věcí, které jsou méně závažné a skutkově jednodušší, kterým je trestní příkaz. I jeho využití proti minulým letům má však klesající trend. Překvapivě s velkým rozdílem však stoupl počet případů, kde bylo využito dohody o vině a trestu, kdy se jedná o Institut, jehož výhodami je rychlost a hospodárnost řízení, avšak přísné formální podmínky vyžadující více procesních úkonů, čímž upřednostňují možnost využití rychlejšího a jednoduššího vyřízení věci, kterým je trestní příkaz.

4 Restorativní justice v jiných státech

K principu restorativní justice se stále více přiklání také mezinárodní právo, kdy do svých právních řádů mnoho států vkládá nové prvky spravedlnosti jako jsou alternativní tresty a přístupy.¹⁴⁸ V této kapitole bych se proto chtěl věnovat projevům restorativní justice v zahraničí, kdy jsem si ke komparaci zvolil Nový Zéland, Belgie a Kanadu.

4.1 Nový Zéland

V celosvětovém žebříčku je Nový Zéland na prvních příčkách, zejména v porovnání rozvoji restorativních technik v oblasti soudnictví ve věcech mládeže a dospělých osob. Představuje ucelenou spojitost restorativních myšlenek do klasické podoby trestního práva a praxe. Na Novém Zélandu vznikl restorativní program, spočívající v rodinné skupinové konferenci, která představuje základ řešení trestné činnosti mladistvých. Obdobné restorativní přístupy a nástroje používají u dospělých pachatelů.¹⁴⁹

Nový Zéland reaguje na kriminalitu mládeže a dospělých v období okolo 80. let 20. století, kdy tamní soudní systém byl neefektivní a přetížený kriminalitou obyvatel. Z obyvatelstva byli nejvíce postiženi Maorové, kteří měli námítky na západní systém, protože byl v rozporu s jejich tradičním způsobem řešení této problematiky. Původní maorský přístup řešení byl takový, že se počítalo s aktivitou celé komunity, která hledala příčiny vzniku trestního jednání, kdy hlavním smyslem bylo nalezení příčin vzniku trestného jednání, bez přímé orientace na vinu. Na

¹⁴⁸ FRYŠTÁK, Marek a Eva ŽATECKÁ. Princip restorativní justice v novém trestním zákoníku. Katedra trestního práva |Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. [online]. [cit. 2. ledna 2024] Dostupné z: <https://aoov.cz/wp-content/uploads/2020/09/Princip-restorativn%C3%AD-justice-v-nov%C3%A9m-trestn%C3%ADm-z%C3%A1kon%C3%ADku.pdf>, s. 4-5.

¹⁴⁹ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9, s. 105-106.

rozdíl od jejich přístupu západní model při řešení věci s účastí rodiny či členů komunity nepočítal.¹⁵⁰

Příkladem je novozélandský trestní zákon o ukládání trestů z roku 2002, tedy Sentencing Act. Jedná se o celosvětově nejrozsáhlejší a nejrestorativnější trestně právní úpravu, která se předně opírá o Zákon o dětech, mladistvých a jejich rodinách z roku 1989, tedy Children, Young Persons and Their Families Act.¹⁵¹ Tato právní úprava postavila do svého centra tzv. rodinné skupinové konference, které jsou v současné době na Novém Zélandu klasickým představitelem restorativních programů. Restorativní východiska pojala do svých zásad a vytvořila prostor pro zohledňování výsledků dohody mezi pachatelem a obětí do konečného rozhodnutí.¹⁵²

V článku 7 Sentencing Act z roku 2002, jsou definovány základní zásady pro ukládání trestů a další zacházení s pachatelem, přičemž se jedná o názornou ukázkou kombinace restorativních a retributivních přístupů.¹⁵³ Soud na Novém Zélandu je tak při svém rozhodování o druhu a výši trestu vázán zejména těmito zásadami:

- učinit pachatele odpovědného za škodu, kterou oběti a komunitě trestným činem způsobil,
- podpořit v pachateli pocit odpovědnosti za způsobenou újmu a její uznání,
- zajistit zájmy oběti trestného činu,
- poskytnout náhradu škody, která byla jednáním pachatele způsobena,
- odsoudit jednání, na kterém se pachatel podílel,
- odradit pachatele nebo jiné osoby od spáchání stejného nebo obdobného trestného činu,
- ochránit komunitu před pachatelem,

¹⁵⁰ HOFSCHEIDEROVÁ, Anna a Petra MASOPUST ŠACHOVÁ. *Restorativní přístup k protiprávní činnosti dětí – komparativní analýza*. 1. vydání. Brno: Liga lidských práv, 2014. ISBN 978-80-87414-21-7, s. 32.

¹⁵¹ New Zealand Legislation. Zákon o ukládání trestů z roku 2002. [online]. [cit. 2. února 2024] Dostupné z: <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2002/0009/latest/DLM135543.html>

¹⁵² MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9, s. 110.

¹⁵³ Tamtéž, s. 110.

- pomáhat při rehabilitaci a reintegraci pachatele.¹⁵⁴

Novozélandská právní úprava vede pachatele trestného činu k přijetí odpovědnosti jak ve formálním smyslu, tak v podobě vnitřního prožitku, což je rozdíl oproti české právní úpravě. Je zde kladen důraz na náhradu újmy a zaopatření potřeb oběti, a to ve spojení výše vyjmenovaných zásad, které obsahují prvky odsouzení a odstrašení od dalšího páčání trestné činnosti. Kombinace restorativních a klasických východisek systému má hlavní podíl při sankcionování a vedení pachatele k přijetí odpovědnosti. Při uvědomění si odpovědnosti a jejímu přijetí, má pak sankce vsazená do kontextu uvedených zásad šanci podpořit budoucí chování pachatele trestného činu.¹⁵⁵

Soudy na Novém Zélandu jsou zákonem zavázány zahrnout do rozhodování v trestní věci všechny restorativní procesy. Zejména u budoucích závazků a povinností uvažuje soud o tom, zda dojde k naplnění těchto ujednání. V článku 10 Sentencing Act z roku 2002 jsou další nabídky pachatele trestného činu, které musí soud při rozhodování vzít v potaz, a to smluvní ujednání a jiné kroky vedoucí k nápravě újmy oběti, jakožto polehčující okolnost.¹⁵⁶

Soud musí při odsouzení či jiném jednání vzít v úvahu:

- jakoukoli nabídku nápravy, ať už finanční nebo prostřednictvím výkonu jakékoli práce nebo služby, učiněná obětí nebo jménem pachatele,
- jakoukoliv dohodu mezi pachatelem a obětí o tom, jak může být ze strany pachatel napravena křivda, ztráta nebo jím způsobená škoda, nebo jak zajistit, že trestný čin nebude pokračovat nebo se nebude opakovat,
- jakoukoliv pachatelovu reakci nebo jeho rodiny na spáchanou trestnou činnost,
- jakákoliv opatření přijatá nebo pachatelem či jeho rodinou k přijetí navržená,

¹⁵⁴ New Zealand Legislation. Zákon o ukládání trestů z roku 2002. [online]. [cit. 2. února 2024] Dostupné z: <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2002/0009/latest/DLM135543.html>.

¹⁵⁵ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9, s. 111.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 111.

- poskytnutí odškodnění oběti ze strany pachatele nebo jeho rodiny,
- pachatelovu omluvu oběti,
- jakékoliv nápravné opatření přijaté nebo navržené pachatelem v souvislosti s okolnostmi trestného činu.¹⁵⁷

Výše uvedené skutečnosti musí soud uvést do svých úvah o rozhodování o trestní věci, přičemž musí soud uvažovat o tom, zda tyto pachatelovy návrhy nebo jeho rodiny ohledně ujednání mezi obětí a pachatelem jsou opravdové a realizovatelné. Dále posuzuje, zda je oběť alespoň z části uspokojena, nebo je zmírněna újma, kterou pachatel způsobil. Soud může přerušit řízení do té doby, než bude škoda způsobená trestným činem zaplácena, nebo bude vykonána jiná činnost, která naplní dohodu mezi obětí a pachatelem. Tato právní úprava v širokém spektru věnuje pozornost primárním účastníkům trestní věci, čímž jsou oběť, pachatel a jejich rodiny případně dotčené komunity. Tato legislativa zavázala soudy, aby věnovaly pozornost procesům, které zmírňují újmu oběti a také příčiny, které vedly pachatele k trestné činnosti. Tyto restorativní přístupy nabídnou flexibilní řešení pro potřeby účastníků trestního řízení a také pro ochranu celé společnosti.¹⁵⁸

4.2 Belgie

Restorativní prvky jsou v belgické legislativě zahrnuty od 90. let 20. stol. Po několika úpravách mají do současné doby ve svém právní úpravě ve věcech dospělých dostupné čtyři restorativní oblasti a nástroje, kdy se jedná o trestní mediace, mediace pro náhradu, restorativní justice ve vězeňském právu a mediace využívána v dalších kontextech.¹⁵⁹

Ve věcech mládeže se prvky restorativní justice projevila již v roce 1912, kdy byla přijata úplně nová trestní koncepce, kterou byla hranice trestní odpovědnosti stanovena na šestnáct let. V centru byl zájem vychovávat a chránit nezletilého

¹⁵⁷ New Zealand Legislation. Zákon o ukládání trestů z roku 2002. [online]. [cit. 2. února 2024] Dostupné z: <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2002/0009/latest/DLM135543.html>.

¹⁵⁸ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9, s. 111-112.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 108.

pachatele, a ne je za trestný čin trestat. Pokud byl ohrožen mravní vývoj, bezpečnost či zdraví takového pachatele, bylo možné uložit výchovná opatření i dětem mladším.¹⁶⁰ V současné době je v Belgii posílena povinnost dítěte nést za své jednání určitou sankci a možnost být konfrontován s újmou poškozeného. Dítě si samo může zvolit způsob, jak odčinit újmu. Byla posílena také odpovědnost rodičů za své dítě, zejména když zanedbávají své rodičovské povinnosti.¹⁶¹

V Belgii je nejvýznamnější trestní mediace, která je zavedena od roku 1994. Je to nástroj státního zástupce, který jej může využít u méně závažných trestných činů se sazbou trestu odnětí svobody do dvou let. Státní zástupce může vedle mediace rozhodnout o nařízení obecně prospěšných prací, poradenství, či jiných vhodných programech. Trestní mediace je podobná českému institutu narovnání, avšak belgická úprava narovnání vztahů mezi pachatelem a obětí, se využívá jen v předsoudním stádiu.¹⁶² Tato mediace je alternativa k běžnému trestnímu řízení a jestliže je trestní mediace úspěšná, vede k zastavení trestního stíhání pachatele.¹⁶³

V článku 216 odst. 1 belgického trestního řádu je mimo jiné stanoveno, že:

„(1). Státní zástupce může vyzvat podezřelého, aby nahradil nebo napravil újmu a případně souhlasil s jedním nebo více opatřeními, která jsou mu navržena podle páteho pododstavce, pokud se čin nejeví být takové povahy, že by za něj měl být uložen hlavní trest odnětí svobody na více než dvě léta nebo trest přísnější, a pokud podezřelý z trestného činu případně uzná svou občanskoprávní odpovědnost za tento čin.

(2). Pokud byla trestným činem způsobena újma známé oběti, může státní zástupce vyzvat oběť a podezřelého, aby se dohodli na mediaci ohledně náhrady

¹⁶⁰ HOFSCHEIDEROVÁ, Anna a Petra MASOPUST ŠACHOVÁ. *Restorativní přístup k protiprávní činnosti dětí – komparativní analýza*. 1. vydání. Brno: Liga lidských práv, 2014. ISBN 978-80-87414-21-7, s. 50.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 52.

¹⁶² MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9, s. 109.

¹⁶³ Parlamentní institut. *Restorativní justice v zahraniční právní úpravě*. [online]. [cit. 2. února 2024] Dostupné z <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=223552>.

*nebo nápravy újmy a na jejich podmínkách. V tom mu pomáhá příslušný odbor společnosti.”*¹⁶⁴

Oproti tomu mediace pro nápravu, která vznikla v roce 1993, byla původně zaměřena na řešení závažné trestné činnosti, avšak od roku 2005 se se tato mediace užívá na veškerou trestnou činnost bez ohledu na stupeň závažnosti. V Belgii je možné, že restorativní proces funguje nezávisle na trestním řízení a také umožňuje prolínání těchto systémů. Rovněž funguje, že v rámci této problematiky mediace spolupracují po celé zemi neziskové organizace společně s mediátory.¹⁶⁵

Více o mediaci obsahuje článek 3 belgického trestního řádu: *„Možnost využít mediaci mohou v souladu s příslušnými právními předpisy osoby, které mají přímý zájem na soudním řízení. Mediace je proces, který umožňuje osobám v konfliktu podílet se aktivně, pokud s tím dobrovolně souhlasí, a v naprosté důvěrnosti na řešení potíží vyplývajících z trestného činu, a to za pomoci neutrální třetí strany na základě stanovené metodologie. Cílem mediace je usnadnit komunikaci a pomoci stranám, aby se samy dohodly na způsobech a podmínkách umožňujících smíření a nápravu.“*¹⁶⁶ Mediátoři jsou belgičtí probační úředníci Ministerstva spravedlnosti. Výše uvedené mediační dohody, o kterých rozhodují výlučně jednotliví účastníci trestního řízení, jsou předány soudu na vědomí a tento fakt je uveden do rozhodnutí soudu. Tento soud ale uváží, jestli zohlední závěr daných mediačních dohod a uvede to v daném rozhodnutí.¹⁶⁷

V belgické právní úpravě také najdeme institut narovnání. Státní zástupce tuto alternativu může zvolit, nehrozí-li za trestný čin pachateli trest odnětí svobody na dvě léta nebo trest přísnější a není to těžký zásah do tělesné integrity. Státní

¹⁶⁴ Parlamentní institut. Restorativní justice v zahraniční právní úpravě. [online]. [cit. 2. února 2024] Dostupné z <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=223552>.

¹⁶⁵ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9, s. 109.

¹⁶⁶ Parlamentní institut. Restorativní justice v zahraniční právní úpravě. [online]. [cit. 2. února 2024] Dostupné z <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=223552>

¹⁶⁷ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9, s. 109.

zástupce může vyzvat pachatele trestného činu k zaplacení peněžní částky, a to v určité lhůtě a za daných podmínek, které určí a pokud takto pachatel vyhoví, tak trestní stíhání zastaví. Takto lze postupovat, i když je věc předložena soudu. Státní zástupce vyzve pachatele trestného činu k zaplacení peněžní částky a v určité lhůtě, přičemž obžalovaný se s poškozenou osobou dohodne na závažnosti újmy a na náhradě. Když se tyto strany dohodnou, sdělí to státnímu zástupci a jsou-li splněny všechny náležitosti o narovnání, soud do schválí.¹⁶⁸

4.3 Kanada

V Kanadě je právní úprava zaměřená na restorativní justici od přelomu 20. a 21. století, přičemž se uplatňuje ve všech stádiích trestního řízení i v průběhu a po ukončení výkonu trestu. Mezi prostředky restorativní justice v Kanadě patří mediace, konference, panelová setkání a kruhy. Mezi tyto prostředky se také řadí obecně prospěšné práce a účast na programu. Mezi méně známé mediace patří například dopisování mezi pachatelem trestného činu a poškozeným. Panelová setkání spočívají v setkávání pachatelů a poškozených, které spojuje obdobná trestná činnost. Zatímco kruhy jsou už schůzky komunit, které tvoří jak pachatelé, tak i oběti trestných činů, které společně hovoří o příčině a dopadu trestného činu, a to na oběť, jako jednotlivce, ale i na celou společnost a jejich vzájemné vztahy. Při tomto se společně učí, jak spolu vycházet a předcházet případným sporům, které podmiňují páchaní trestné činnosti. Pakliže jsou tato opatření umožněna na celostátní nebo komunitní úrovni, soud toto uloží při současném vedení trestního řízení. Pokud jsou tato opatření splněna dle dohodnutého plánu, tak za určitých podmínek soud pachatele zproští obžaloby a v tom případě se jedná o odklon od běžného trestního řízení. V Kanadě existují restorativní opatření nejen celostátní, ale také se rozlišují podle provincie, tzv. okresní právo. Je to podobné jako na

¹⁶⁸ Parlamentní institut. Restorativní justice v zahraniční právní úpravě. [online]. [cit. 2. února 2024]. Dostupné z <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=223552>.

Novém Zélandu, kde se zapojují původní obyvatelé země do těchto alternativních programů.¹⁶⁹

Za to právní úprava ve věcech mládeže, která upravuje rozdíl mezi dospělým a mladistvým, byla přijata již v roce 1908, ale účinná až od r. 1984. Podle tohoto zákona bylo s dítětem zacházeno jako s pachatelem trestné činnosti, avšak se přihlíželo k tomu, že se jedná o zbloudilé a pomýlené dítě, které potřebuje zejména pomoc a podporu při vývoji své osobnosti. Avšak tento zákon byl nedokonalý v tom, že pozbýval procesní ochrany mladistvého pachatele. Stávalo se, že mladistvý byl na tom hůř než dospělý pachatel, tedy dospělý pachatel měl dávno vykonán trest a mladistvý byl stále ve výkonu rehabilitace, mimo svou rodinu v uzavřených výchovných ústavech. Od té doby byla úprava nad mládeží upravována, až do současné doby, kdy v roce 2003 nabyl účinnosti zákon o soudnictví ve věcech mládeže, tedy Youth Criminal Justice Act. Tento zákon posílil retributivní justici a klade důraz na postih u zvláště závažné trestné činnosti, ale posílil také restorativní justici, zejména u méně závažné trestné činnosti, kde klade důraz na mimosoudní řízení s mladistvým, na snahu po nápravě mladistvého, jehož osobnost se v dané době vyvíjí a dále cílit na rodinu a komunitu, ze které pochází, při výchově před pácháním trestné činnosti.¹⁷⁰

Alternativní opatření vůči dospělému v Kanadě upravuje čl. 717 odst. 1 trestního zákoníku, a to zejména tyto principy:

„(1) Alternativní opatření lze použít k vyřízení osoby podezřelé ze spáchání trestného činu pouze tehdy, není-li to v rozporu s ochranou společnosti a jsou-li splněny tyto podmínky:

- opatření jsou součástí programu alternativních opatření schválených generálním prokurátorem nebo jeho zástupcem nebo schválených osobou nebo osobou ve skupině osob jmenovaných zástupcem guvernéra v radě provincie;*

¹⁶⁹ Parlamentní institut. Restorativní justice v zahraniční právní úpravě. [online]. [cit. 2. února 2024] Dostupné z <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=223552>.

¹⁷⁰ HOFSCHEIDEROVÁ, Anna a Petra MASOPUST ŠACHOVÁ. *Restorativní přístup k protiprávní činnosti dětí – komparativní analýza*. 1. vydání. Brno: Liga lidských práv, 2014. ISBN 978-80-87414-21-7, s. 72-76.

- osoba, která zvažuje, zda opatření použít, je přesvědčena, že by byla vhodná s ohledem na potřeby osoby obviněné ze spáchání trestného činu a na zájmy společnosti a oběti;
- osoba, která byla informována o alternativních opatřeních, plně a svobodně souhlasí s účastí na nich;
- osoba byla před souhlasem s účastí na alternativních opatřeních poučena o právu být zastoupena právním zástupcem;
- osoba přijme odpovědnost za jednání nebo opomenutí, které je základem trestného činu, z něhož je tato osoba obviněna;
- podle názoru nejvyššího státního zástupce nebo zmocněnce nejvyššího státního zástupce existují dostatečné důkazy pro zahájení trestního stíhání trestného činu; a
- trestní stíhání trestného činu není zákonem nijak vyloučeno.¹⁷¹

Naopak se alternativní opatření neužijí podle čl. 717 odst. 2 trestního zákoníku:

„(2) Alternativní opatření se nepoužijí k řešení osoby, která je obviněná ze spáchání trestného činu, pokud tato osoba

- popírá účast nebo účast na spáchání trestného činu, nebo
- vyjádří přání, aby soud obvinil osobu, kterou se zabývá.“¹⁷²

V případě, že soud použije alternativní opatření proti pachateli trestného činu a toto opatření není překážkou v trestním řízení proti pachateli, může ho zprostit obžaloby, avšak za splnění podmínek alternativního opatření. Anebo pokud alespoň pachatel částečně přičinil kroky k splnění těchto povinností a soud uzná za vhodné, že okolnosti k plnění alternativních opatření bylo nespravedlivé z jeho strany, také ho může zprostit obžaloby. Jak již bylo zmíněno alternativním opatřením může být veřejně prospěšná práce, náhrada, či kompenzace trestného činu v penězích ale i v jiných službách, mediací, specializovaným poradenským programem, léčbou nebo vzdělávacím programem, přičemž se může jednat

¹⁷¹ Justice Laws Website. Trestní zákoník. [online]. [cit. 2. února 2024] Dostupné z: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/page-120.html#h-130813>.

¹⁷² Justice Laws Website. Trestní zákoník. [online]. [cit. 2. února 2024] Dostupné z: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/page-120.html#h-130813>.

o protialkoholní léčbu, či jiných návykových látkách, psychologické poradenství atd. Do tohoto dále řadíme spolupráci rodiny a komunity s obětí a pachatelem a jiné usmiřovací programy v podobě osobních kontaktů, dopisů či napsaných esejí obětí trestného činu. Alternativní opatření nejsou v trestním zákoníku Kanady přímo uvedeny, ale jestliže jsou na pokyn generálního prokurátora, státního zástupce, soudce, či pověřené osoby z komunity splněny, soud jej zváží a může pachatele zprostit obžaloby, avšak, pokud pachatel pokyny nesplní, ke zproštění obžaloby nedojde a vede se trestní řízení dál.

Jak už tady bylo zmíněno, Kanada cílí v restorativní justici na komunitu a původní obyvatele Kanady, jako například Nový Zéland. Uvedené programy fungují ve všech provinciích státu, přičemž provincie Manitoba si vytvořila svůj vlastní zákon o restorativní justici, tedy Restorative Justice Act. Jedná se o první zákon na takové úrovni. Do těchto programů je zahrnuta policie a další nápravné služby. V případě toho, že pachatel se zúčastní takového programu, je požádán k nápravě škody, kterou způsobil trestným činem a dále je podroben programu zabránění budoucího páchaní trestného činu, a to způsobem, že se omluví poškozenému, či jiným poškozeným a zúčastněným v komunitě, účastí na mediaci a společného usmíření, zaplacení způsobené škody, odpracování veřejně prospěšných prací a zapojení do poradenských, vzdělávacích nebo léčebných procedur.¹⁷³

Na výše uvedených příkladech přístupů k restorativní justici v jiných státech je hlavně u novozélandské vidět, jak právní úprava trestního řízení podporuje alternativní techniky v trestním řízení, avšak toto nezaručí, že orgány činné v trestním řízení se tímto budou řídit. Pokud to porovnáme s belgickou právní úpravou, tak ta je závislá na osvědčení těchto procesů až na základě praxe v trestním řízení a poté nové nástroje vkládá do legislativy. Na základě kladných poznatků z těchto zkušeností, nedochází k odmítání neznámých restorativních

¹⁷³ Parlamentní institut. Restorativní justice v zahraniční právní úpravě. [online]. [cit. 2. února 2024] Dostupné z <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=223552>.

konceptů.¹⁷⁴ Za to Kanada má právní úpravu restorativní justice i na celostátní i regionální úrovni, přičemž se do restorativních programů zapojují původní obyvatelé a jejich komunity jako je tomu na Novém Zélandu, ale i v Austrálii, která tady nebyla zmíněna.¹⁷⁵

Myslím si, že prvky restorativní justice jsou celosvětově obdobné, pouze ve vlastních právních úpravách jinak nastavené. Kanada s Novým Zélandem mají oproti Belgii větší zkušenosti a historii v problematice restorativní justice, ale také na celosvětové úrovni, od které se má Česká republika stále co učit. Nicméně za těmito státy nezaostává, kdy rovněž prvky restorativní justice se snahou po nápravě pachatele trestné činnosti a obnovy vztahů s poškozeným obsahuje. K přiblížení se k celosvětové úrovni pojetí restorativní justice se však česká právní úprava musí novelizovat.

¹⁷⁴ HOFSCHEIDEROVÁ, Anna a Petra MASOPUST ŠACHOVÁ. *Restorativní přístup k protiprávní činnosti dětí – komparativní analýza*. 1. vydání. Brno: Liga lidských práv, 2014. ISBN 978-80-87414-21-7, s. 72-76.

¹⁷⁵ Parlamentní institut. Restorativní justice v zahraniční právní úpravě. [online]. [cit. 2. února 2024] Dostupné z <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=223552>.

5 Zhodnocení platné právní úpravy trestního řízení v ČR – návrhy de lege ferenda

Problematika restorativní justice je velice rozsáhlá, přičemž se v současné společnosti jedná o aktuální téma, které se neustále rozvíjí. Čím dál více se prosazuje myšlenka, kdy by pachatel měl být odpovědný za své jednání, uvědomovat si způsobenou újmu a být nápomocen oběti při obnově jejích práv, přičemž on sám by měl mít zájem po své nápravě, bez užití represivních prostředků.

V rámci zhodnocení české trestněprávní úpravy trestního řízení z restorativního pohledu, kterou považuji ve své celkové podobě za zdařilou, bych přesto navrhl de lege ferenda určité změny.

Když se podíváme na samotné trestní zákony v České republice se zaměřením na restorativní přístup, tak si myslím, že jsou na dobré úrovni. Například zákon o soudnictví ve věcech mládeže je v ČR nejpropracovanější, má dostatek alternativních přístupů k mládeži. Současný trestní řád je jeden z nejstarších právních úprav s kořeny komunistického režimu a byl zejména stavěn na retributivní justici. Tento zákon je ale novelizován, zejména na konci 20. století se do tohoto zákona vložily také prvky restorativní justice, a to formou tzv. odklonů podmíněné zastavení trestního stíhání, podmíněné odložení návrhu na potrestání a narovnání. V trestním zákoníku si také myslím, že je dostatek alternativních přístupů k pachateli, přičemž užívání nejzazšího trestu odnětí svobody je v zásadě *ultima ratio*. V zákoně o obětech trestných činů a zákoně o probaci a mediaci je zmíněn určitý restorativní program, avšak toto postrádá kolektivnost s trestními zákony.

Myslím si, že by bylo vhodné do trestního řádu zařadit samotný pojem, či definici restorativní justice, který není nikde v zákoně dosud definován. Dále si myslím, že je důležité provést určitou kolektivu alternativních opatření, a to rozdělením možné aplikace opatření podle závažnosti trestných činů a podle přísnosti opatření, aby nedocházelo využívání pouze určitého okruhu opatření a jiné naopak byly využívány méně či vůbec.

Jsem zastánce posílení pravomocí probačních a mediačních úředníků, a to zejména v rámci kontroly domácího vězení s využitím elektronického sledování odsouzeného, a to jak formou video monitoringu i GPS lokátory. V posílení pravomocí mám na mysli například za určitých okolností oprávněnost vstupu do obydlí odsouzeného a provést kontrolu, když nebude elektronicky sledován. Určitou okolností například myslím, že by s tím samotný pachatel na začátku řízení souhlasil, a tím by se také jednalo o jakýsi podnět k jeho přístupu o spolupráci a zájmu o nápravu. V rámci elektronického sledování je zahrnut i vysoký ekonomický rozpočet na tato drahá zařízení, pakliže se ale těmto alternativním trestům domácího vězení, či jiných obdobných trestů bude více přistupovat, nebude více osob ve věznicích s vysokými náklady a tyto náklady se dají lépe zhodnotit na uvedený monitoring.

Protože jsem policista s téměř patnáctiletou praxí, setkal jsem se s mnoha pachateli trestných činů, ať už jako hlídkový policista zařazený u pořádkové služby na obvodním oddělení, zpracovatel a v současné době už i vyšetřovatel trestné činnosti na oddělení hospodářské kriminality služby kriminální policie a vyšetřování, tak si myslím, že je též na zvážení v rámci sankcionování, zda u opakovaných recidivistů při spáchání přečinů, například majetkových trestných činů, neukládat opakované alternativní tresty, kdy je patrné, že se tyto osoby orgánům činným v trestním řízení vysmívají a nemají vůbec zájem po nápravě.

Jsem ale zastáncem toho, aby u prvopachatelů třeba i zločinů a zvláště závažných zločinů byly využívány alternativní tresty, například v podobě domácího vězení s využitím elektronických sledovacích náramků. Jsem si ale vědom, že toto je velice ekonomicky nákladné. S přihlédnutím ke konkrétnímu případu, bych tedy nevyužil elektronickou kontrolu, ale namátkovou kontrolu ze strany probačního úředníka, který by měl ke vstupu do obydlí zákonné oprávnění, a to za přítomnosti nezúčastněné osoby. Přičemž by byl odsouzený na začátku celého programu poučen o takovémto způsobu provádění namátkových kontrol. Myslím si, že pokud bude mít odsouzený zájem o nápravu, takováto kontrola by neměla být problém.

Oproti tomu u zvláště závažných zločinů například proti životu a zdraví, nejsem zastáncem alternativních trestů, protože si myslím, že již dochází většinou k ohrožení společnosti. Zde je ale důležité využít a formulovat alternativní přístup po nápravě v průběhu trestního řízení a poté ve výkonu trestu. V průběhu výkonu tohoto trestu zvážit osobnost pachatele psychologickým odborníkem, protože může dojít k brzké nápravě a uzdravení společenských vztahů a je možné realizovat alternativu k danému výkonu trestu.

Dále si myslím, že je důležitá kolektivní spolupráce orgánů činných v trestním řízení, a to v individuálním přístupu ke každému trestnímu řízení a samotným účastníkům trestního řízení. Je důležité vést osvětu k restorativní justici, a to v podobě čtenějšího školení s vysvětlením těchto principů u orgánů činných v trestním řízení a možností aplikace. S tímto ale navazuji na prevenci samotné společnosti, nikoliv k prosazování restorativních postupů za každou cenu, kdy by naopak trend netrestání mohl vést u některých jedinců spíše k dalšímu páchání trestné činnosti.

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zabýval rozbořem současné trestně právní úpravy zahrnující prvky restorativního přístupu, jejímž cílem bylo poskytnout ucelený pohled na problematiku a podmínky alternativního přístupu v trestním řízení.

V úvodní kapitole jsem připomněl pojem restorativní justice a její principy, k čemuž jsem připojil také stručné shrnutí jejích počátků ve světě a v Evropě. Principy restorativní justice jsou založené na spolupráci zúčastněných stran, kdy jsou do okruhu účastníků restorativního procesu zahrnuti kromě pachatele rovněž oběti trestných činů a dotčená společnost, jejichž úlohou a potřebami vzniklými v souvislosti s trestnou činností jsem se v této kapitole zabýval dále. K tomuto jsem také popsal základní typy restorativních programů, kterými jsou mediace, konference a kruhy.

V následující kapitole jsem se zaměřil na českou trestněprávní úpravu, do které již pronikají prvky restorativní justice. Snaha aplikovat restorativní postupy do právních předpisů České republiky je evidentní z přijímaných změn novelami trestního zákoníku a trestního řádu spojené s přijetím zákona o soudnictví ve věcech mládeže, zákona o obětech trestných činů i zákona o Probační a mediační službě, kdy tyto se zaměřují na uspokojení potřeb obětí trestných činů a umožňují mnoho alternativních přístupů k osobě pachatele.

Další kapitola, která je stěžejní částí mé práce, je věnována restorativnímu přístupu v trestním řízení, kde jsem v podkapitolách podrobně rozebral alternativní tresty, alternativy k potrestání, odklony a obecné podmínky pro aplikaci odklonů, včetně odstoupení od trestního stíhání, což je zvláštní druh odklonu, který lze využít výhradně v trestním řízení ve věcech mladistvých. Na závěr této kapitoly jsem připojil statistiku restorativního přístupu, a to výčtu využití alternativních trestů, potrestání a odklonů v trestním řízení, kdy jsem za účelem zjištění míry jejich využívání provedl analýzu přehledů soudních agend a statistických listů ve statistikách Ministerstva spravedlnosti ČR a zpráv o činnosti státního zastupitelství.

Součástí mé práce je dále pohled na užití restorativních přístupů ve světě, přičemž komparuji českou právní úpravu se zahraniční, konkrétně s právními předpisy Nového Zélandu, jako kolébky restorativní justice, Kanady a Belgie. Myslím si, že prvky restorativní justice jsou celosvětově obdobné, pouze ve vlastních právních úpravách jinak nastavené. Česká republika však za těmito státy nezaostává, kdy rovněž prvky restorativní justice se snahou po nápravě pachatele trestné činnosti a obnovy vztahů s poškozeným právní úprava obsahuje.

V průběhu práce jsem místy některé kapitoly a českou právní úpravu hodnotil, kdy pronikání restorativních prvků do trestněprávní úpravy České republiky vnímám jako velice pozitivní trend českého zákonodárství. V závěrečné kapitole pak současnou právní úpravu v České republice analyzuji s vlastními návrhy de lege ferenda, kdy jsem navrhl několik změn, m. j. zařadit samotný pojem, či definici restorativní justice do trestního řádu, který není nikde v zákoně dosud definován.

Závěrem bych chtěl sdělit, že považuji českou právní úpravu trestního řízení z restorativního pohledu za zdařilou, kdy obsahuje řadu alternativních prostředků pro řešení trestné činnosti, přičemž je založena na principech restorativní justice, která upřednostňuje postupy, které přispívají k předcházení trestné činnosti před prostředky represivní povahy.

Kde je vůle, tam je i cesta.

Motto Albert Einstein

Seznam použité literatury

Monografie:

BUDAYOVÁ, Lucie. K některým problematickým aspektům zvláštních způsobů řízení v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže. In: BORČEVSKÝ, Pavel, Lucie BUDAYOVÁ, Helena KREJČÍKOVÁ, Martina SLÁMOVÁ, Barbora SOVIČKOVÁ, Alena TIBITANZLOVÁ a kol. *Aktuální otázky trestního zákonodárství s akcentem na přípravné řízení*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2020. ISBN 978-80-7251-512-7.

FENYK, Jaroslav, Dagmar CÍSAŘOVÁ, Tomáš GRIVNA a kol. *Trestní právo procesní*. 7. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019. ISBN 978-80-7598-306-0.

HOFSCHEIDEROVÁ, Anna a Petra MASOPUST ŠACHOVÁ. *Restorativní přístup k protiprávní činnosti dětí – komparativní analýza*. 1. vydání. Brno: Liga lidských práv, 2014. ISBN 978-80-87414-21-7.

HULMÁKOVÁ, Jana. *Trestání delikventní mládeže*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013. ISBN 978-80-7400-450-6.

JELÍNEK, Jiří (ed.). *Alternativní řešení trestných věcí*. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny, květen 2015, trestní sekce. 1. vydání Praha: Leges, 2015. ISBN 978-80-7502-109-0.

JELÍNEK, Jiří a kolektiv. *Trestní právo procesní*. 5. vydání Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-278-3.

JELÍNEK, Jiří a kol. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou*. 1. vydání. Praha: Leges, 2013. ISBN 978-80-87576-49-6.

KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice: Sborník příspěvků a dokumentů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. ISBN 80-7338-021-8.

MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9.

SOTOLÁŘ, Alexander, František PÚRY a Pavel ŠÁMAL. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2000. ISBN 80-7179-350-7.

STRÉMY, Tomáš, Lucia KURILOVSKÁ a Miroslava VRÁBLOVÁ. *Restoratívna justícia*. 1. vydání Praha: Leges, 2015. ISBN 978-80-7502-075-8.

ŠÁMAL, Pavel et al. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. 3. vydání Praha: C. H. Beck, 2011. ISBN 978-80-7400-350-9.

ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád. Komentář. II. díl*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008. ISBN 978-80-7400-043-0.

ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7400-428-5.

ŠČERBA, Filip. Restoratívny přístup při řešení trestních věcí mladistvých v České republice. In: STRÉMY, Tomáš, et al. *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikační praxi. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. 1. vydání Trnava: Leges, 2015. ISBN 978-80-7502-104-5.

ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 1. vydání. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-21502-68-4.

ŠUBRT, Milan. *Trestněprávní odpovědnost a ochrana mládeže*. 2. vydání. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2010. ISBN 978-80-7251-333-8.

ŠTERN, Pavel, Lenka OUŘEDNÍČKOVÁ a Dagmar DOUBRAVOVÁ. *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. 1. vydání. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-757-2.

TIBITANZLOVÁ, Alena. *Odklony v trestním řízení*. 1. vydání Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-319-3.

VĚTROVEC, Vladislav, Libor NEDOROST, Zdeněk SOVÁK a Zdena ADAMCOVÁ. *Zákon o mediaci a probaci - komentář*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. ISBN 80-864-3232-7.

ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. ISBN 80-902998-1-4.

ŽATECKÁ, Eva a Milana HRUŠÁKOVÁ. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 1. vydání Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-848-2.

Zákonná úprava:

Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů v posledním znění

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů v posledním znění

Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě v posledním znění

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník v posledním znění

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním v posledním znění

Časopisy:

ŠÁMAL, Pavel, Jiří ŘÍHA a Jan STRYA.: Odklony v justiční praxi – 1. část. *Trestněprávní revue*. 2019, roč. 18, č. 9, s. 177. ISSN 1213-5313.

Elektronické zdroje:

FRYŠTÁK, Marek a Eva ŽATECKÁ. *Princip restorativní justice v novém trestním zákoníku*. Katedra trestního práva |Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. [online]. [cit. 2. ledna 2024] Dostupné z: <https://aoov.cz/wp-content/uploads/2020/09/Princip-restorativn%C3%AD-justice-v-nov%C3%A9m-trestn%C3%ADm-z%C3%A1kon%C3%ADku.pdf>.

IRJ: Prosazujeme rozvoj restorativní justice v ČR. *O restorativní justici*. [online]. [cit. 28. ledna 2024] Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/>

Justice Laws Website. Trestní zákoník. [online]. [cit. 2. února 2024] Dostupné z: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/page-120.html#h-130813>.

New Zealand Legislation. Zákon o ukládání trestů z roku 2002. [online]. [cit. 2. února 2024] Dostupné z: <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2002/0009/latest/DLM135543.html>.

Parlamentní institut. Restorativní justice v zahraniční právní úpravě. [online]. [cit. 2. února 2024] Dostupné z <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=223552>.

Statistické údaje z oblasti justice. *Přehledy agend*. [online]. [cit. 14. února 2024] Dostupné z: <https://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html>.

Státní zastupitelství. *Odklony (alternativní způsoby trestního procesu)* [online]. [cit. 2. února 2024]. Dostupné z: <https://verejnazaloba.cz/vice-o-sz/vse-podstatne-o-trestnim-rizeni/odklony/>

ŠÁMAL, Pavel. *Odklony v justiční praxi*. Právní prostor [online]. [cit. 1. února 2024] Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/trestni-pravo/odklony-v-justicni-praxi>.

UNODC. *Průvodce restorativními programy*. Druhé vydání. Úřad OSN pro drogy a kriminalitu. Vídeň 2020. [online]. [cit. 28. ledna 2024] Dostupné z: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Restorative_Justice_Handbook_-_Czech_Final.pdf.

Zprávy o činnosti státního zastupitelství. [online]. [cit. 14. února 2024] Dostupné z: <https://verejnazaloba.cz/nsz/cinnost-nejvyssiho-statniho-zastupitelstvi/zpravy-o-cinnosti/zprava-o-cinnosti-za-rok-2022/>

Seznam tabulek

Tabulka 1: Alternativní tresty.....	54
Tabulka 2: Alternativy k potrestání	54
Tabulka 3: Aplikace odklonů	55